

พุทธศาสนากับการแบ่งช่วงชั้นทางสังคม

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์

ความหมายและลักษณะของการแบ่งช่วงชั้นทางสังคม

การแบ่งช่วงชั้นทางสังคม (Social Stratification) เป็นกระบวนการทางสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งพบว่ามีอยู่ในทุกสังคม กระบวนการนี้แม้จะเป็นกระบวนการที่ไม่พึงปรารถนา แต่ก็ไม่สามารถทำลายหรือกำจัดให้หมดสิ้นไปจากสังคมมนุษย์ได้

การแบ่งช่วงชั้นทางสังคมอาจกล่าวได้ว่าเป็นปรากฏการณ์สากลของสังคมก็ได้ ซึ่งเกิดขึ้นมาเพราะคนมีคุณสมบัติไม่เท่าเทียมกัน คุณสมบัติของบุคคลที่ไม่เท่าเทียมกันนี้สามารถพบได้ในทุกสังคม เช่น ความเข้มแข็งทางร่างกายแตกต่างกัน การมีระดับการศึกษาแตกต่างกัน การมีสติปัญญาและความสามารถทางความคิดไม่เท่ากัน การมีทรัพย์สินสมบัติและมีอำนาจไม่เท่าเทียมกัน

กล่าวโดยหลักการทางสังคมวิทยา การแบ่งช่วงชั้นทางสังคมเป็นกระบวนการในการตีค่าสถานภาพของบุคคลให้แตกต่างกัน ทำให้เกิดศักดิ์ศรีและอภิสิทธิ์แตกต่างกันไปด้วยโดยกำหนดให้บุคคลบางคนอยู่ในตำแหน่งทางสังคมชั้นสูง และบางคนอยู่ในตำแหน่งทางสังคมชั้นต่ำ ซึ่งทั้งนี้ก็เป็นไปตามค่านิยมของบุคคลในสังคมนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ Bernard Berelson และ Gary A. Steiner จึงกล่าวว่า การแบ่งช่วงชั้นทางสังคมเป็นกระบวนการที่สมาชิกคนอื่น ๆ ของสังคมจัดให้คนทั้งหลายดำรงอยู่ในตำแหน่งแตกต่างกัน โดยกำหนดให้อยู่ในตำแหน่งทางสังคมชั้นสูงบ้าง เพื่อจัดให้มีลำดับชั้นของการได้รับความเคารพนับถือและการมีอภิสิทธิ์^๑

เป็นต้น คุณลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ ถูกสังคมจัดเป็นระบบ บางอย่างอาจได้รับการยอมรับ และบางอย่างอาจไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกของสังคมก็ได้^๒

ปรากฏการณ์ทางสังคมแบบนี้ Emile Durkheim เรียกว่า ข้อเท็จจริงทางสังคม (Social Fact)^๓ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกฎเกณฑ์อันเป็นที่ยอมรับกันในสังคม เพราะฉะนั้นการแบ่งช่วงชั้นทางสังคม สามารถกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับการแยกคนในสังคมออกเป็นกลุ่มที่มีระดับความสูงต่ำ ตามฐานะทางเศรษฐกิจ อำนาจ และเกียรติหรือศักดิ์ศรี^๔ และกฎเกณฑ์ที่แบ่งแยกคนในสังคมเป็นกลุ่มแตกต่างกันนี้ย่อมจะสัมพันธ์กับการให้คุณค่าแก่ปัจจัยบางอย่างที่เป็น

คุณสมบัติส่วนตัวของบุคคลและของสังคม เช่น อาชีพ ระดับการศึกษา ผิวพรรณ ภาษา และชาติตระกูล เป็นต้น คุณสมบัติของบุคคลดังกล่าวบางอย่างก็เป็นคุณสมบัติติดตัวมาโดยกำเนิด และบางอย่างก็เป็นคุณสมบัติที่สังคมกำหนดให้มีคุณค่าแตกต่างกันในภายหลัง เช่น ชาติตระกูล ผิวพรรณ อาชีพ เป็นต้น บางสังคมจะกำหนดกฎเกณฑ์การตีคุณค่าต่อปัจจัยดังกล่าวนี้อย่างเข้มงวด ซึ่งส่งผลให้บุคคลมีคุณค่า มีศักดิ์ศรีและมีความเป็นมนุษย์แตกต่างกันไปด้วย ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากกฎเกณฑ์ดังกล่าวจะพัฒนามากฎเกณฑ์ใหม่ ๆ ให้มีความหลังหรือความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น และจะเพิ่มความมีอภิสิทธิ์ส่วนตนในการเผยแพร่ประโยชน์ด้วย ขณะเดียวกันก็สร้างกรอบกำกับเพื่อให้ตนเองและกลุ่มตนได้รับผลประโยชน์จากระเบียบกฎเกณฑ์เหล่านั้นอย่างถาวร และอย่างชอบธรรมมากยิ่งขึ้น เช่น กฎเกณฑ์เกี่ยวกับวรรณะ เป็นต้น

แต่การแบ่งช่วงชั้นทางสังคมอันเกิดจากการยึดติดในกฎเกณฑ์ที่เอื้อประโยชน์ให้บุคคลเฉพาะกลุ่มมักจะได้รับการต่อต้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกลุ่มบุคคลที่ไม่ได้ประโยชน์ ข้อนี้จะปรากฏในรูปของความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้กันทางชนชั้น โดยจะเกิดขบวนการทางสังคม (Social Movement) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อให้เลิกละการแบ่งเป็นชนชั้น หรือการทำลายอภิสิทธิ์ชน และบุคคลในสังคมมีโอกาสในการเผยแพร่ประโยชน์ในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน เช่น ขบวนการสังคมนิยม หรือขบวนการคอมมิวนิสต์

ลักษณะการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมจะแตกต่างกันออกไปตามประเภทของสังคม ในสังคมแบบเรียบง่าย เช่น สังคมสมัยโบราณ สังคมชนบท และสังคมชนเผ่าต่าง ๆ การแบ่งช่วงชั้นทางสังคมแทบจะไม่ปรากฏเห็นอย่างชัดเจนนัก สมาชิกทุกคนในสังคมแบบนี้จะมีสถานภาพทางสังคมเท่าเทียมกัน ไม่มีความแตกต่างทางชนชั้นมากนัก ไม่ว่าจะเป็นโดยฐานะทางเศรษฐกิจ อำนาจ หรือศักดิ์ศรีใด ๆ

ในทางตรงกันข้าม สังคมที่สลับซับซ้อน เช่น สังคมเมือง หรือสังคมอุตสาหกรรม สมัยปัจจุบันจะมีความแตกต่างทางชนชั้นสูงมาก และยิ่งสังคมมีความสลับซับซ้อน และมีขนาดใหญ่มากขึ้นเท่าไรก็ตาม ความแตกต่างทางชนชั้นก็จะมียิ่งสูง และสมาชิกในสังคมจะมีลักษณะความห่างทางสังคม (Social Distance) อย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง และทางการศึกษา จะปรากฏเด่นชัดมากในสังคมเมือง มีการตีค่าความสูงต่ำของบุคคลบนพื้นฐานของปัจจัยดังกล่าวอย่างกว้างขวาง เพราะฉะนั้นการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมจึงขึ้นอยู่กับประเภทของสังคม และขนาดของสังคม

รูปแบบของการแบ่งช่วงชั้นทางสังคม

สังคมมนุษย์ได้มีการแบ่งเป็นช่วงชั้นหรือการเป็นลำดับ (Hierarchy) ในหลายรูปแบบ แบบที่มีอยู่ในสังคมหนึ่งอาจจะไม่อยู่ในอีกสังคมหนึ่งก็ได้ หรือหากจะมีก็จะปรากฏในระดับต่ำ จนแทบจะไม่มีผลกระทบต่อดังกล่าวโดยรวม

นักวิชาการทางสังคมวิทยาได้แบ่งประเภทของการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมพอประมวลได้กว้าง ๆ ต่อไปนี้

๑. ระบบทาส (Slavery System)
๒. ระบบฐานันดร หรือศักดินา (Estate or Feudal System)
๓. ระบบวรรณะ (Caste System)
๔. ระบบชั้นชน (Class System)

ระบบทาส (Slavery System)

ระบบทาส เป็นระบบที่มีมานานในสังคมมนุษย์ อาจจะมีอยู่ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ เมื่อมนุษย์มีความจำเป็นต้องมีแรงงานเพิ่มเติมเพื่อการประกอบอาชีพ ระบบทาสเป็นระบบที่มีการครอบครองเป็นเจ้าของเหนือชีวิตบุคคลและควบคุมบุคคล รวมทั้งควบคุมการใช้งานบุคคล* กล่าวคือ บุคคลในระบบนี้จะมีฐานะเป็นเสรีชน ซึ่งเป็นเจ้าของทาสกับบุคคลที่เป็นทาสซึ่งเป็นสมบัติของ

เสรีชน บุคคลที่เป็นทาสจะไม่มีอิสรภาพ มีลักษณะเป็นเหมือนกับทรัพย์สินอย่างหนึ่ง ซึ่งบุคคลที่เป็นเจ้าของจำหน่าย หรือใช้งานอย่างใดก็ได้ โดยไม่มีสิทธิปฏิเสธหรือเรียกร้องค่าตอบแทนใด ๆ ได้เลย

การที่บุคคลตกเป็นทาสของบุคคลอื่นเป็นเพราะสาเหตุบางประการ เช่น

- บรรพบุรุษเป็นทาส ตนเองเกิดมาก็กลายเป็นทาส โดยอัตโนมัติ ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า เป็นทาสโดยกำเนิด

- ถูกจับมาเป็นทาส อันเนื่องมาจากพ่ายแพ้ในกาต่อสู้ เช่น ต่อสู้สงครามระหว่างรัฐกับรัฐ ทาสแบบนี้บางทีก็เรียกว่าทาสเชลยศึก

- ชดเชยดอกเบี้ย ทาสชดเชยดอกเบี้ยมักจะเป็นทาสที่พ่อแม่ หรือผู้ปกครองส่งไปทำงานรับใช้แทนดอกเบี้ยเงินกู้ที่พ่อแม่ยืมจากเจ้าหนี้ พ่อแม่ไม่มีปัญหาหาเงินมาใช้หนี้หรือเสียดอกเบี้ยเงินกู้จะส่งบุตรหลานของตนไปทำงานรับใช้แทนโดยให้หักค่าแรงเป็นค่าดอกเบี้ยหรือค่าเงินกู้จนกว่าจะหมดหนี้ เมื่อใช้หนี้หมดแล้วก็จะเป็นอิสระ

พุทธศาสนากับระบบทาส

ดังได้กล่าวมาแล้ว ระบบทาสเป็นระบบที่สังคมแบ่งบุคคลออกเป็นชนชั้นอย่างเข้มงวด ผู้ที่เป็นนายจะมีสถานภาพทางสังคมสูง ส่วนผู้ที่เป็นทาสจะมีสถานภาพทางสังคมต่ำ ระบบทาสเป็นรูปแบบการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมที่ไม่ได้รับการยอมรับ และเป็นปัญหามากที่สุด ระบบนี้ได้รับการคัดค้านในสังคมที่เจริญแล้ว โดยมีการออกกฎหมายเลิกทาส เกือบทั่วโลกรวมทั้งในประเทศไทย

ในสมัยพุทธกาลมีหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกแสดงให้เห็นว่ามีการจัดลำดับชั้นเป็นทาสปรากฏอยู่ในคำสอนบางแห่ง ซึ่งได้กล่าวพาดพิงถึงคำว่า “ทาส” บ้าง “ทาสี” บ้าง เช่น กล่าวถึงทาสหรือคนรับใช้ว่าเป็นเหมือนทรัพย์สินสมบัติ เมื่อตายไปแล้วจะเอาติดตัวไปไม่ได้^๖

ในคัมภีร์สัตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย ได้กล่าวถึงภรรยา ๗ ประเภท โดยหนึ่งในภรรยาเจ็ดประเภทนั้นคือ ทาสภรรยา ซึ่งเป็นภรรยาเยี่ยงทาส ยอมอยู่ในอำนาจของสามี แม้จะถูกสามีขู่ตะคอก เมียนต้อยอย่างไรก็ไม่โกรธตอบ มีความอดทนสูง^๗

การเกิดเป็นทาสไปตามอำนาจของกรรม^๘ ทาสมักจะเกิดในสกุลต่ำ คือสกุลที่มีสถานภาพสังคมต่ำ ซึ่งสังคมไม่ยกย่อง ไม่ให้เกียรติ ตามปกติสกุลต่ำจะเป็นสกุลของคนประกอบอาชีพเป็นคนรับใช้บุคคลอื่น ไม่มีคนเคารพนับถือ ไม่มีศักดิ์ศรีสมควรแก่ความเป็นมนุษย์ชั้นสูง บุคคลที่ทำกรรมดังต่อไปนี้จะเกิดในสกุลต่ำ

- เป็นคนกระด้าง เย่อหยิ่ง
- ไม่แสดงความเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพ
- ไม่ลุกขึ้นต้อนรับผู้ที่ควรแก่การต้อนรับ
- ไม่ให้ที่พึ่งแก่ผู้ที่ควรแก่ที่พึ่งอันเหมาะสม
- ไม่ให้ทางเดินแก่ผู้ที่สมควรแก่ทางเดิน
- ไม่แสดงการสักการะบูชาแก่ผู้ที่ควรแก่การสักการะบูชา

- ไม่แสดงความเคารพต่อผู้ที่ควรแก่การเคารพตอบ

- ไม่นับถือผู้ที่ควรแก่การนับถือ

บุคคลใดก็ตามมีพฤติกรรมดังกล่าวนี้ เมื่อสิ้นชีวิตไปจะไปเกิดในอบายภูมิ เกิดในทุคติภพ และหากไม่เข้าถึงอบายภูมิ และทุคติภพ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ในภายหลังจะเกิดในสกุลต่ำ เช่น เกิดในสกุลทาสและเป็นคนบริวารรับใช้บุคคลอื่น

พุทธศาสนาพิจารณาเห็นว่า ระบบการมีทาสในสังคมมนุษย์นั้นเป็นระบบที่ขัดต่อมนุษยธรรม ทั้งนี้เพราะในระบบทาสโดยทั่วไปนั้น มนุษย์จะไม่ปฏิบัติต่อมนุษย์ที่เป็นทาสเหมือนกันเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน แต่จะปฏิบัติต่อมนุษย์ที่เป็นทาสเหมือนสัตว์เลี้ยงที่ตนต้องใช้งานอันเป็นทรัพย์สินส่วนตัว ซึ่งผู้เป็นเจ้าของจะดูว่าเมียนต้อยอย่างไรก็ได้และผู้เป็นเจ้าของทาสมักจะใช้แรงงานทาสในการประกอบอาชีพของตนอย่างไร้ความปรานี

และมักจะไม่นำถึงความรู้สึกของทาส เพราะฉะนั้น พุทธศาสนาจึงปฏิเสธระบบทาสและได้นำคำสอนที่ไม่ให้มีการปฏิบัติต่อบุคคลเยี่ยงทาส กล่าวคือให้บุคคลมีความรักความเมตตาต่อกัน ให้เลิกละการครอบครองทาส ถึงแม้พุทธศาสนาจะปฏิเสธระบบทาส แต่ไม่ให้อำนาจรุนแรงในการแสวงหาอิสรภาพส่วนบุคคล ให้บุคคลค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจิตใจให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อมนุษย์ด้วยกันเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เป็นเจ้าของครอบครองทาส ควรมีความรักความเมตตาต่อบุคคลที่เป็นทาส หากบุคคลที่เป็นทาสปรารถนาจะบวช ผู้เป็นนายควรอนุญาตและปลดปล่อยให้เป็นอิสระเพื่อให้สามารถบวชเป็นพระภิกษุได้^{๕๕}

พุทธศาสนายอมรับว่า ทุกคนในสังคมมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เหมือนกัน แต่ทุกคนไม่สามารถจะมีสถานภาพทางสังคมเท่าเทียมกันได้ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะบุคคลมีความสามารถไม่เท่าเทียมกันนั่นเอง ความเป็นนายและความเป็นทาสแม้จะเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ในบางสังคมที่มีค่านิยมครอบครองทาสและวัดสถานภาพของบุคคลด้วยจำนวนทาสที่บุคคลครอบครอง แต่เมื่อสังคมจำเป็นต้องมีระบบทาส ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นนายและเป็นทาสจะต้องมีหลักการในการประพฤติปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม ผู้ที่เป็นนายไม่ควรพิจารณาว่าทาสบริวารหรือคนรับใช้ของตนเป็นเสมือน วัว ควาย หรือสัตว์เลี้ยงใช้งานอย่างอื่น ๆ แต่ให้ถือว่าบุคคลเหล่านี้เป็นมนุษย์เช่นเดียวกับตน มีความรู้สึกและความต้องการเช่นเดียวกับตน ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในสังคาโลวาทสูตร^{๕๖} ว่าผู้ที่เป็นนายควรปฏิบัติต่อลูกน้อง ดังนี้ คือ

- (๑) จัดการงานให้ทำตามความสมควรแก่กำลัง
- (๒) ให้อาหารและรางวัล
- (๓) ให้การรักษาในเวลาเจ็บไข้
- (๔) แจกของพิเศษเช่นอาหารมีรสแปลกให้กิน
- (๕) ให้พักผ่อนในวันหรือสมัยที่เหมาะสม

ในทำนองเดียวกันผู้เป็นทาส กรรมกร หรือคนรับใช้พึงปฏิบัติตนดังนี้

- (๑) ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย
- (๒) เลิกทำงานที่หลังนาย (หรือเมื่อนายให้เลิก)
- (๓) รับเอาแต่ของที่นายให้ (ไม่ขโมยของนาย)
- (๔) ทำการงานให้ดีขึ้น
- (๕) สรรเสริญคุณงามความดีของนาย (ไม่ควรนินทาว่าร้ายนาย)

ระบบวรรณะ (Caste System)

ระบบวรรณะ คือ ระบบสังคมที่ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลที่สืบเชื้อสายประเพณีตามแบบบรรพบุรุษ กล่าวคือ มีการแต่งงานภายในกลุ่มเดียวกัน กำหนดกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์กับคนต่างวรรณะ และสืบมรดกการประกอบอาชีพตามบรรพบุรุษของตน^{๕๗}

การแบ่งช่วงชั้นทางสังคมในรูปแบบวรรณะ มักจะมีในสังคมปิด กล่าวคือ ในสังคมที่เคร่งครัดประเพณีไม่เปิดโอกาสให้สมาชิกมีการเคลื่อนย้ายทางสังคมโดยเสรี เช่น ในสังคมอินเดียสมัยโบราณ ซึ่งมีการแบ่งบุคคลในสังคมเป็น ๔ วรรณะ คือ วรรณะนักบวช (พราหมณ์) วรรณะนักรบ (กษัตริย์) วรรณะพ่อค้า (แพศย์) และวรรณะคนรับใช้ (ศูทร) แต่ละวรรณะจะมีกฎเกณฑ์สำหรับควบคุมสมาชิกของตน เช่น หากแต่งงานกับคนในวรรณะอื่นจะถูกลงโทษ โดยถูกขับไล่ออกจากวรรณะของตน กลายเป็นคนนอกวรรณะ มีชื่อเรียกว่า “จัณฑาล” การแต่งงานในระบบวรรณะ เป็นไปตามกฎเกณฑ์ซึ่งมีชื่อทางสังคมวิทยาว่า Endogamy^{๕๘} คือ กฎว่าด้วยการแต่งงานกับสมาชิกในวรรณะหรือในกลุ่มเดียวกัน

การที่สังคมแบ่งกลุ่มบุคคลออกเป็นระบบนี้ สาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการ ดังปรากฏในหลักฐานข้อเขียนของปราชญ์ที่ทำการศึกษารื่องนี้

R.C.Majumdar^{๕๙} เสนอทฤษฎีวรรณะว่าเกิดจากความเชื่อทางศาสนา กล่าวคือ วรรณะ ๔ ในสังคมฮินดู มีพื้นฐานจากความยึดมั่นอยู่กับหลักการที่ปรากฏในคัมภีร์ปุระณะศุคตะ แห่งฤคเวทในศาสนาฮินดู ที่ว่าพระ

พรหมทรงสร้างกลุ่มนักบวชหรือพวกพราหมณ์จาก พระโอรุ (ปาก) ทรงสร้างนักรบ (กษัตริย์) จากพระ พานา (แขน) ทรงสร้างพ่อค้า นักธุรกิจ (แพศย์) จาก พระอุทร (ท้อง) และทรงสร้างกลุ่มผู้รับใช้ (ศูทร) จาก พระเพล (ขา) ของพระองค์ ส่วนพวกจัณฑาลเป็น กลุ่มนอกวรรณะ คือกลุ่มที่ถูกขับไล่จากวรรณะทั้งสี่ เพราะประพดิล่วงละเมิดธรรมะ (ธรรมะ) ประจำ วรรณะของตน

G.S. Ghurye^{๑๕} เสนอความคิดว่าวรรณะ อุบัติ ขึ้นมาจากการแตกต่างทางอาชีพและเผ่าพันธุ์ ซึ่ง สอดคล้องกับ J.H. Hutton^{๑๖} ที่กล่าวว่า วรรณะเป็น ผลพวงมาจากความแตกต่างทางสรีระร่างกาย รวมทั้ง ความเชื่อในความแตกต่างทางภูมิศาสตร์และการเมืองเป็นต้น แนวความคิดเรื่องวรรณะดังกล่าวนี้ ปรากฏตัวอย่างใน ประเทศที่มีการแบ่งแยกคนบนพื้นฐานของผิวสีหรือ ชาติพันธุ์ เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกา ที่มีการแบ่งแยก กลุ่มนิโกรหรือชนผิวดำ เป็นวรรณะชั้นต่ำกว่าชนผิวขาว และอีกตัวอย่างในประเทศอาฟริกาใต้ที่มีการแบ่งแยกสี ผิวย่างรุนแรงจนเกิดลัทธิชาติพันธุ์นิยม (Racism) ชนผิวขาวจะปฏิบัติต่อชนผิวดำในฐานะเป็นชนชั้นต่ำ เช่นเดียวกับในในประเทศสหรัฐอเมริกา

วรรณะนั้นมีทั้งผลดีและผลเสีย ผลดีของระบบนี้ คือการจัดกลุ่มชนให้ทำงานหรือประกอบอาชีพตามแบบ อย่างบรรพบุรุษ ทำให้บุคคลได้รู้ตั้งแต่แรกเกิดว่าตน ควรจะประกอบอาชีพอะไรและจะได้ฝึกฝนอบรมตนเอง ให้มีความเชี่ยวชาญในอาชีพนั้นๆ ยิ่งขึ้น ข้อนี้ทำให้ บุคคลไม่สับสนในการปฏิบัติหน้าที่และการประกอบอาชีพ

แต่วรรณะนี้มีผลเสียมิใช่น้อย การจัดกลุ่มชน ให้ทำงานหรือประกอบอาชีพตามแบบอย่างบรรพบุรุษ โดยไม่คำนึงถึงความสามารถและความถนัดของบุคคลนั้น เป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล โดยเฉพาะ อย่างยิ่งสิทธิและเสรีภาพในการเลือกอาชีพการงานและ ในการพัฒนาตนเอง ระบบวรรณะยังเป็นระบบที่ไม่ ส่งเสริมให้บุคคลมีความคิดริเริ่มและไม่สร้างแรงจูงใจให้

บุคคลใฝ่สัมฤทธิ์ เพราะว่าการแบ่งหน้าที่การงานของ บุคคลไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของความสามารถแต่อยู่บน พื้นฐานของกฎทางสังคม ซึ่งดูจะไม่เป็นธรรมเท่าที่ควร

ในสมัยพุทธกาล ระบบวรรณะได้มีการปฏิบัติ อย่างเคร่งครัด และแพร่หลายไปทั่วสังคมอินเดีย พระพุทธเจ้าขณะเป็นเจ้าชายสิทธัตถะก็ทรงอยู่ภายใต้ กฎเกณฑ์ของระบบวรรณะ ดังจะเห็นในตอนต่างๆ แห่ง พุทธประวัติ ซึ่งพระบิดาของพระองค์พยายามฝึกอบรม พระองค์ให้ปฏิบัติตามกฎแห่งวรรณะกษัตริย์ เช่น เรียนรู้ วิชาการปกครอง วิชาการรบพุ่ง การขี่ม้า การยิงธนู เป็นต้น ซึ่งเฉพาะผู้อยู่ในวรรณะกษัตริย์เท่านั้นมีอภิสิทธิ์ ในการเรียนรู้และการฝึกอบรมดังกล่าว

แต่พระพุทธเจ้าทรงต่อต้านระบบวรรณะ เริ่มต้น ด้วยการปฏิวัติต่อระบบวรรณะของพระองค์เอง พระองค์ ไม่ปรารถนาจะเป็นกษัตริย์ ทรงออกผนวชเป็นนักบวช ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพสำหรับผู้ที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์ เท่านั้นในยุคนั้น และครั้งได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้ว ทรงยอมรับบุคคลทุกชั้นทุกวรรณะมาเป็นสาวกของ พระองค์ และทรงถือว่าทุกคนมีศักดิ์ศรีและมีความ เสมอภาคเท่าเทียมกันหมด ไม่มีใครสูงต่ำกว่ากัน ดังที่ ทรงตรัสไว้ว่า

“แม่น้ำทั้งห้า คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรพ และมहि เมื่อไหลลงสู่มหาสมุทรแล้วย่อมสูญเสียชื่อเก่า ของตน และมีชื่อเรียกว่าน้ำทะเลอันใด ผู้ที่มาจาก วรรณะทั้งสี่ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร เมื่อเข้ามาสู่ร่มเงาแห่งธรรมะของตถาคตแล้วย่อมสูญเสีย ชื่อ และชาติกำเนิดของตนและมีชื่อเรียกรวมกันว่า ศากยบุตร ฉะนั้น”^{๑๖}

ในสมัยพุทธกาล พวกพราหมณ์ถือตัวว่าเป็น วรรณะประเสริฐสูงสุด แต่พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธข้อนี้ และทรงถือเอาความประพฤติเป็นหลักในการตัดสินว่า ใครเป็นคนประเสริฐหรือไม่ประเสริฐ ดังที่ทรงตรัสไว้ใน หลายแห่งว่า

“ดูก่อนว่าเสฐระ ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอาศัยใคร่ขงกรรมเลี้ยงชีพ ผู้นั้นเป็นชาวนามิใช่พราหมณ์ ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยศิลปะต่าง ๆ ผู้นั้นเป็นศิลปิน มิใช่พราหมณ์ ผู้ใดอาศัยการค้าขายเลี้ยงชีพ ผู้นั้นเป็นพ่อค้ามิใช่พราหมณ์ ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยการรับใช้ผู้อื่นผู้นั้นเป็นคนรับใช้มิใช่พราหมณ์ ผู้ใดอาศัยการลักขโมยเลี้ยงชีพผู้นั้นเป็นโจรมิใช่พราหมณ์ ฯลฯ ผู้ใดปกครองบ้านเมืองผู้นั้นเป็นราชามิใช่พราหมณ์”^{๑๑}

“เราได้เรียกคนเป็นพราหมณ์ตามที่เกิดมาจากท้องมารดา ผู้นั้นยังมีกิเลสเป็นลัทธิว่าโกวาทิ (ธรรมดาพราหมณ์เรียกทักทายคนอื่นว่า “โก”) เท่านั้น เราเรียกคนที่ไม่มีกิเลสไม่มีความยึดมั่นต่างหากว่าเป็นพราหมณ์”^{๑๒}

“อันนามและโคตรที่กำหนดตั้งไว้กันนี้เป็นลัทธิว่า ไวหารในโลกเพราะเกิดมีขึ้นตามคำเรียกขานที่กำหนดตั้งกันไว้ในคราวนั้น ๆ ตามที่ฐิอันนอนเนื่องอยู่ในหทัย สันกาลนานของสัตว์ทั้งหลายทั้งผู้ไม่รู้ สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่รู้ ก็พรั้งกล่าวว่าคนเป็นพราหมณ์เพราะชาติแต่บุคคลจะเป็นพราหมณ์เพราะชาติ (กำเนิด) ก็หาไม่ จะมิใช่พราหมณ์ก็เพราะชาติก็หาไม่ จะชื่อว่าพราหมณ์ก็เพราะกรรม มิใช่พราหมณ์ก็เพราะกรรม เป็นชาวนาก็เพราะกรรม (การทำงานอาชีพที่ทำ) เป็นศิลปินก็เพราะกรรม เป็นพ่อค้าก็เพราะกรรม เป็นผู้คนรับใช้ก็เพราะกรรม เป็นโจรก็เพราะกรรม ฯลฯ เป็นราชาก็เพราะกรรม บัณฑิตทั้งหลายผู้เห็นปฏิจลสมุทปบาทชลาตโนกรรมและวิบาก ย่อมเห็นกรรมนั้นแจ่มชัดตามเป็นจริงว่า โลกย่อมเป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้งหลายถูกผูกมัดกันไว้ด้วยกรรม เหมือนลัมสลักของรถกำลังแล่นไปมานั้น”^{๑๓}

“ดูกรพราหมณ์ เราจะเรียกคนว่าประเสริฐ เพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูงก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าต่ำทราม เพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูงก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าประเสริฐเพราะความเป็นผู้มีวรรณะใหญ่โตก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าประเสริฐเพราะเป็นผู้มีโศคะมากมายก็หาไม่ เราจะเรียกคนว่าต่ำทรามเพราะความเป็นผู้มีโศคะมากก็หาไม่”^{๑๔}

“แท้จริงบุคคลบางคน แม้เกิดในตระกูลสูงก็ยังชอบเป็น ผู้ฆ่าฟัน ลักทรัพย์ประพฤตผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดคำเพ้อเจ้อ เป็นคนละโมบคิดเบียดเบียน เป็นมิชฉาทิฐ”^{๑๕}

“บุคคลเป็นพราหมณ์หรือไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติก็หาไม่ แต่เป็นพราหมณ์หรือไม่เป็นพราหมณ์เพราะกรรม”^{๑๖}

“บรรดาภรรณะทั้งสี่นี้ ผู้ใดเป็นภิกษุสันนิเสสสาละแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ตนจะต้องทำสำเร็จปลงภาระลงได้แล้ว ลุถึงประโยชน์ตนแล้ว หมดเครื่องผูกมัดไว้ในภพแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้ชอบ เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นผู้เลิคว่าภรรณะทั้งหมดเหล่านั้น”^{๑๗}

ระบบฐานันดรหรือระบบศักดินา

ระบบฐานันดร (Feudal System) หรือระบบศักดินา (Estate System) เป็นระบบการจัดลำดับชั้นที่แบ่งคนเป็นชนชั้นสูงและชั้นต่ำ มีฐานะทางสังคมไม่เท่าเทียมกันโดยกำหนดจากอำนาจหรือสิทธิในการครอบครองที่ดิน ฐานะทางสังคมของบุคคลวัดได้จากปริมาณที่ดินที่ถือครอง^{๑๘}

การแบ่งชนชั้นทางสังคมแบบนี้ปรากฏในสังคมศักดินาสยามก่อน เช่น ในยุโรป (สังคมฟิวดัล) สังคมไทย (สังคมศักดินา) สังคมญี่ปุ่น (สังคมโชกุน)

สังคมฟิวดัลในยุโรป ปรากฏในระหว่างศตวรรษที่ ๑๐ กับศตวรรษที่ ๑๗ โดยมีการแบ่งคนออกเป็น กษัตริย์และเป็นขุนนาง ซึ่งมีลำดับสูงต่ำในสังคมตามปริมาณที่ดินที่ถือครอง^{๑๙} คนที่มีฐานะทางสังคมต่ำที่สุดคือคนไม่มีที่ดิน ผู้ที่ถือครองที่ดินมากที่สุดมักจะเป็นขุนนางที่มีตำแหน่งทางทหาร ซึ่งแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์สูงสุด และใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์มากที่สุด แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับระยะเวลาในการรับราชการด้วย

ฐานันดรของบุคคลเป็นไปตามกฎหมายและจารีตประเพณีนิยม ผู้ปกครองกล่าวคือ พระมหากษัตริย์จะเป็นผู้แจกจ่ายผลประโยชน์และอำนาจให้แก่บุคคล และที่ดินจะถูกใช้เป็นเกณฑ์กำหนดฐานะทางสังคม ผู้ที่อยู่ในฐานันดรสูงมีสิทธิในการเก็บผลประโยชน์ในรูปส่วยอากร หรืออาจะจะเป็นผลผลิตอย่างอื่นจากชาวไร่ ชาวนา

ฐานันดรเป็นฐานะหรือตำแหน่งที่สืบทอดตามสายตระกูล ลำดับชั้นทางสังคมเริ่มจากพระมหากษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ ขุนนาง พ่อค้า ขวานา และทาสติดดิน ซึ่งเป็นตำแหน่งต่ำสุด

ในสังคมไทยระบบศักดินาเป็นระบบการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมที่เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อโยธยา รัตนบุรี และรัตนโกสินทร์ตามลำดับ สมัยกรุงศรีอยุธยาได้ออกกฎหมายกำหนดลำดับศักดินาไว้ดังนี้ เชื้อพระวงศ์ชั้นพระมหาอุปราชมีศักด์ิถือครองที่ดินจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ ไร่ ชั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอที่ทรงกรม ๔๐,๐๐๐ ไร่ ชั้นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอที่มีได้ทรงกรม ๑๕,๐๐๐ ไร่ ชั้นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอที่ทรงกรม ๑๑,๐๐๐ ไร่ ชั้นพระเจ้าหลานเธอที่มีได้ทรงกรม ๔,๐๐๐ ไร่ ชั้นหม่อมเจ้า ๒,๕๐๐ ไร่ ชั้นหม่อมราชวงศ์ ๕๐๐ ไร่

สำหรับข้าราชการชั้นต่าง ๆ มีสิทธิถือครองที่ดินดังนี้ บรรดาศักดิ์ชั้นเจ้าพระยามีศักดินา ๑๐,๐๐๐ ไร่ ศักดินาต่ำลงมามีสิทธิถือครองที่ดิน ๔๐๐ ไร่ และ ๓๐ ไร่ สำหรับลำดับศักดินาชั้นต่ำสุด ส่วนบ่าวไพร่ เช่น สามัญชนที่มีครอบครัวมีสิทธิครองที่ดิน ๒๐ ไร่ คนจนและทาสรับใช้จำนวน ๕ ไร่

ในระบบศักดินาของไทย ไพร่หรือสามัญชนมีสิทธิเลื่อนชั้นทางสังคม เป็นผู้ดีหรือขุนนางได้ ถ้ามีความดีความชอบหรือเป็นที่โปรดปรานของพระมหากษัตริย์ และการสืบทอดฐานะทางสังคมลดหลั่นลงมาตามลำดับ เช่น พ่อเป็นหม่อมเจ้า ลูกเป็นหม่อมราชวงศ์ เป็นต้น แต่ลูกสามารถเลื่อนชั้นไปสู่ลำดับชั้นสูงขึ้นไปได้อีก ถ้าทำความดีความชอบจนเป็นที่โปรดปรานของพระมหากษัตริย์

ระบบศักดินามีลักษณะยึดหยุ่นมากกว่าระบบวรรณะ

พุทธศาสนากับระบบศักดินา

ในสมัยพุทธกาล ระบบการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมที่มีการปฏิบัติอย่างแพร่หลายคือ ระบบวรรณะ ระบบ

ศักดินาในความหมายดังที่กล่าวมาไม่แน่ใจว่าจะมีการยึดถือปฏิบัติกันอยู่หรือไม่ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากระบบนี้มีการให้รางวัล คือ ตำแหน่งตามการโปรดปรานหรือความชอบใจของผู้ปกครอง จึงเป็นไปได้ที่ผู้ปกครองอาจจะยกย่องโปรดปรานข้าราชการที่มีความสามารถหรือมีความดีความชอบให้ดำรงตำแหน่งเป็นขุนนางแต่ก็คงไม่มีการใช้ที่ดินเป็นเกณฑ์ในการวัดความสูงต่ำของตำแหน่งขุนนางที่ได้รับ

โดยหลักการแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนา ความสูงต่ำของบุคคลในสังคมไม่ได้วัดที่ตำแหน่งหน้าที่การงาน หรือ ชาติกำเนิด แต่วัดที่ความประพฤติหรือการมีคุณธรรม ในสังคมศักดินาได้ใช้เกณฑ์คือที่ดินเป็นตัวกำหนดสถานภาพของบุคคล และตำแหน่งศักดินาได้มาด้วยกฎเกณฑ์ของสังคมที่ยึดถือระบบนี้ กล่าวคือ

(๑) กฎเกณฑ์ว่าด้วยความดีความชอบ ซึ่งเป็นที่โปรดปรานและเป็นที่พอพระทัยของพระเจ้าแผ่นดิน

(๒) กฎเกณฑ์ว่าด้วยค่านิยมของสังคมซึ่งจะมีการเลื่อนระดับขุนนางจากระดับต่ำไปสู่ระดับสูงสุดโดยคำนึงถึงความสามารถในด้านต่าง ๆ ของบุคคล

พิจารณาจากประเด็นความสามารถซึ่งยึดถือเป็นเกณฑ์ในการส่งเสริมความก้าวหน้าทางสังคมของบุคคล ก็น่าจะสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาได้ในระดับหนึ่ง ข้อนี้เป็นมุมมองจากตัวบุคคลที่อยู่ในข่ายของการพิจารณาให้เลื่อนระดับชั้นทางสังคม

แต่ข้อนี้จะดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพก็โดยอาศัยระบบสังคมที่เป็นธรรมมีการปฏิบัติที่ยุติธรรม และเปิดโอกาสให้บุคคลแสดงความสามารถได้โดยอิสระ บุคคลในระบบศักดินาที่มีอิทธิพลมากที่สุดก็คือผู้ปกครอง ขุนนาง เศรษฐี คหบดี และนายจ้างในระดับต่าง ๆ บุคคลเหล่านี้จะต้องมีศีลธรรม มีเมตตาต่อผู้น้อย เช่น บ่าว ไพร่ ลูกจ้าง และผู้เช่าที่ดิน บุคคลที่เป็นนายควรรปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรม กล่าวคือ คุณธรรมสำหรับผู้ปกครองหรือผู้นำสังคม^{๒๖} ซึ่งประกอบด้วย

๑. ทาน คือการให้กำรสงเคราะห์ช่วยเหลือให้ผู้น้อยได้รับประโยชน์สูงสุด ได้รับความสะดวกปลอดภัยตลอดจนช่วยเหลือผู้เดือดร้อน ประสบความทุกข์ยากลำบากผู้นำมุงทำงานเพื่อให้มีใช้ทำงานเพื่อเอากจากผู้น้อย

๒. ศีล คือการประพฤติปฏิบัติดีงาม สำนวมกาย วาจา ให้เรียบร้อย ประกอบแต่กุศลกรรม และประพฤติปฏิบัติในทางสุจริต ปฏิบัติงานเป็นตัวอย่างเป็นที่เคารพนับถือของผู้น้อย

๓. บริจาค คือการเสียสละความสุขสำราญ แม้กระทั่งชีวิตของตนเองเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม เพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม จัดเป็นการปฏิบัติงานด้วยความเสียสละ

๔. อาษชวะ คือการปฏิบัติภารกิจด้วยความซื่อตรง ไม่เสแสร้ง ไม่หลอกลวง มีความจริงใจในการปฏิบัติงาน

๕. มัททวะ คือ ความอ่อนโยน ในการเข้าถึงผู้น้อย ไม่กระด้างหยิ่งยะโสถือตัวมีกิริยามารยาทสุภาพ นุ่มนวลสมควรได้รับความจงรักภักดีและความรักจากผู้น้อย

๖. ตบะ คือ เป็นคนรู้จักระงับยับยั้งจิตใจของตนมิให้เกเลสตัณหาเข้ามาครอบงำ (ตบะ แปลว่า เภากิเลสให้จาง) เป็นคนไม่หมกมุ่นในกามคุณ รู้จักประมาณในการดำรงชีวิตแบบชาวโลก และตั้งใจในอันที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม

๗. อักโกธระ คือ การไม่ถืออาฆรมณ์เป็นใหญ่ แต่เป็นคนมีเหตุผลเป็นหลัก ดำรงตนอยู่เหนืออาฆรมณ์ ไม่เกรี้ยวกราด รู้จักใช้สติ ไม่กระทำการใดๆ โดยไม่ใช้เมตตา ไม่พยายาบาท อาฆมาตจองเวร ระงับความโกรธได้ด้วยคุณธรรม

๘. อวิหิงสา คือ เป็นคนไม่เบียดเบียน ช่มเหลงผู้น้อยให้ได้รับความทุกข์ด้วยการใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรม ไม่หาเหตุผลมาลงโทษอาชญาแก่ผู้น้อยด้วยความอาฆมาต เกลียดชัง หรือความหวั่นระแวง

๙. ขันติ คือ ความอดทน คือ ความเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ด้วยความเพียร (วิริยะ) ไม่ท้อแท้ แม้จะลำบากกาย ลำบากใจเท่าไรก็อดทนสู้ และถึงแม้จะถูกยั่วด้วยคำพูดเสียดสี เยาะเย้ย ถากถางก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ละทิ้งภารกิจที่ต้งามและชอบธรรม

๑๐. อวิโรธนะ คือ การปฏิบัติตนมิให้ผิดไปจากศาสนธรรม หรือหลักศีลธรรมอันต้งามของสังคม แม้หลักการใดๆ ที่ชอบธรรมและต้งาม ซึ่งได้รับการยอมรับร่วมกันจากบุคคลในสังคม ก็ไม่มีปฏิบัติการให้เบี่ยงเบนจากหลักการนั้นๆ ไม่ถืออภิสิทธิ์ล่งละเมิดบรรทัดฐานที่ต้งามของสังคม ไม่ว่าจะเป็นกฎ ระเบียบข้อบังคับ หรือกฎหมายใดๆ ก็ตาม ผู้นำน้งต้องปฏิบัตินิติธรรม และปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ที่ต้งามด้วย

นอกจากนี้ผู้อยู่ในฐานันดรสูง นอกจากจะมีความรู้ความสามารถในอาชีพการงานที่รับผิดชอบแล้ว จะต้องมีความรับผิดชอบต่อลูกน้อง ผู้อยู่ภายใต้การปกครอง หรือการดูแลของตนให้คนเหล่านี้มีชีวิตสุขสบายพอสมควรแก่อัตภาพ

พุทธศาสนาหลักคำสอนสำหรับผู้ที่เป็นหัวหน้างาน ซึ่งจะต้องปฏิบัติต่อลูกน้องในทางที่สอดคล้องกับหลักมนุษยธรรมและทำนองเดียวกันลูกน้องก็ปฏิบัติต่อนายงานในทางเกื้อกูลต่อนายงานและกิจการของนายงานด้วย ดังที่แสดงไว้ในสังคาโลวาทสูตร ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในตอนท้ายด้วยเรื่องที่น่าควรปฏิบัติต่อลูกน้องและลูกน้องควรปฏิบัติต่อนายอย่างไร^{๒๔}

เท่าที่กล่าวมาเป็นเพียงหลักการบางประการที่ชี้ให้เห็นว่าสถานะของพุทธศาสนาเกี่ยวกับระบบศักดินานั้นรวมอยู่ในหลักการของผู้เป็นนายกับผู้เป็นบ่าวจะพึงปฏิบัติต่อกันด้วยความรักและความเมตตา ความสูงต่ำของบุคคลอาจถูกกำหนดโดยกฎเกณฑ์ทางสังคมบางประการ อันเป็นที่ยอมรับในยุคสมัยนั้นๆ แต่สาระที่แท้จริงอยู่ที่หลักคุณธรรมซึ่งทำให้นบุคคลที่ดำรงอยู่ในฐานันดรต่างๆ มีคุณค่าสูงมากขึ้นตามไปด้วย

ระบบชั้นชน (Class System)

ระบบชั้นชน เป็นระบบสังคมเปิด (Open Society) กล่าวคือเป็นระบบที่บุคคลในสังคมมีอิสระเสรีภาพในการเคลื่อนย้ายทางสังคมโดยเสรี และบุคคลในสังคมถูกจัดกลุ่มเป็นชนชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นต่ำ โดยอาศัยปัจจัยบางประการ เช่น ปัจจัยทางด้านการศึกษา อาชีพ รายได้ อำนาจ และศักดิ์ศรี เป็นต้น ซึ่งมีผลทำให้บุคคลมีอภิสิทธิ์แตกต่างกันออกไปตามแต่ระดับการถือครองปัจจัยดังกล่าว

ในทุกสังคมจะมีการรวมกลุ่มเป็นชนชั้นทางสังคม ทั้งนี้โดยอาศัยจิตสำนึกเป็นหลัก บุคคลที่ประกอบอาชีพอะไรมักจะมีแนวโน้มในการรวมกลุ่มกับบุคคลอื่นที่ประกอบอาชีพเดียวกันนี้ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นพวกเรา (We Group) ข้อนี้เป็นตัวอย่างของการพัฒนาจิตสำนึกทางชนชั้นขั้นต้น

ตามแนวคิดของกลุ่มนิยม คาล มากซ์ (Marxist) สังคมส่วนใหญ่ แบ่งบุคคลเป็นชั้นต่าง ๆ ตามฐานะทางเศรษฐกิจ และเศรษฐกิจเป็นส่วนประกอบสำคัญยิ่งทางสังคม บุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจคล้ายคลึงกันมีแนวโน้มที่จะเผชิญปัญหาอย่างเดียวกัน มีประสบการณ์ในชีวิตคล้ายคลึงกัน มีทัศนคติและค่านิยมทำนองเดียวกัน ดังนั้น จึงมีการแสดงทางพฤติกรรมไม่แตกต่างกันมากนัก^{๒๐} ขณะเดียวกันในการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ก็จะเน้นไปในลักษณะที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มตนเป็นหลัก ความรู้สึกผูกพันกับกลุ่มที่มีลักษณะอย่างเดียวกันเป็นเหตุให้เกิดชนชั้นทางสังคม

สังคมที่มีค่านิยมแบบเสรีประชาธิปไตย และมีระบบการปกครองแบบนี้จะส่งเสริมให้บุคคลแสดงความสามารถด้านต่าง ๆ อย่างเต็มที่ เพื่อจะได้รับรางวัลตามความสามารถ บุคคลที่บรรลุผลสำเร็จ กล่าวคือ ได้รับรางวัลที่สังคมยกย่องนั้นมักจะเป็นผู้มีความสามารถเหนือกว่าผู้อื่น และโดยอาศัยกระบวนการแข่งขันที่สังคมเปิดโอกาสให้ก็จะบรรลุถึงรางวัลอันเป็นเป้าหมายกลายเป็นบุคคลอยู่ในระดับชั้นสูงขึ้นไปอีกจากเดิมได้

สังคมปัจจุบันมักจะตีค่าบุคคลว่ามีตำแหน่งทางสังคมสูง เพราะปัจจัยดังต่อไปนี้

๑. อาชีพ ที่ไม่ต้องใช้แรงงาน เช่น เป็นนักบริหาร นักวิชาการ นักปกครอง

๒. ระดับการศึกษา ระดับสูง ซึ่งมักจะเป็นระดับปริญญาตรีขึ้นไป

๓. อำนาจ ที่สามารถสั่งการให้บุคคลอื่นกระทำการหรือไม่กระทำการใด ๆ เช่นการเป็นหัวหน้าคน

๔. ทรัพย์สิน ผู้ที่มีทรัพย์สินมาก มักได้รับการยกย่องและจะมีผู้คอยรับใช้เป็นบริวารแวดล้อมด้วย มุ่งหวังรายได้ค่าตอบแทนจากผู้ที่ไม่มียานพาหนะและไม่มีทรัพย์สิน

๕. รสนิยม รสนิยมที่บุคคลยกย่องมักจะสอดคล้องกับค่านิยมของบุคคลในระดับสูง เช่น การแต่งกาย และเครื่องใช้ต่าง ๆ

๖. ขาดิตระกูล ตระกูลขุนนางเก่า หรือผู้ดีในอดีต มักจะได้รับการยกย่องและให้เกียรติ ซึ่งจะรวมถึงการให้เกียรติและยกย่องบุตรหลาน ของขุนนางในอดีตที่ล่วงลับไปแล้วด้วย

๗. ผลสำเร็จอันเกิดจากความสามารถ เช่น นักกีฬาอาชีพ ที่ได้รับผลสำเร็จสูงไม่ว่าจะเป็นนักกีฬาหญิงหรือชาย ซึ่งสามารถแข่งขันเอาชนะคู่แข่งจนได้ครองตำแหน่งชนะเลิศ และศิลปินดารา นักร้อง นักคิด นักประดิษฐ์ นักเขียนที่ได้รับการยกย่องให้อยู่ระดับแนวหน้าของสังคมด้วย

ปัจจัยดังกล่าวมานี้ ถือว่าเป็นกรณีเครื่องชี้วัดสถานภาพทางสังคมของบุคคลในสังคมปัจจุบัน และกลายเป็นค่านิยมสูงสุดของสังคมโลกในยุคนี้ บุคคลในสังคมปัจจุบันจึงมีแนวโน้มแสวงหาสิ่งดังกล่าวอย่างไม่หยุดยั้งและมีการแข่งขันกันอย่างสูง จนในที่บางแห่งเกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรง และมีผลออกมาเป็นความเดือดร้อนและความหายนะของสังคมในที่สุด

พุทธศาสนากับระบบชั้นชน

พุทธศาสนายอมรับว่าบุคคลมีความสามารถไม่เท่าเทียมกัน ผู้ที่มีความสามารถมาก ควรได้รับรางวัลตอบแทนมากตามความสามารถของตน และผู้ที่มีความสามารถน้อยก็ควรได้รับรางวัลลดน้อยไปตามสัดส่วนแห่งความสามารถนั้นๆ แต่ความสามารถที่บุคคลแสดงออกต้องไม่กระทบกับสิทธิแห่งความเป็นมนุษย์ของบุคคลอื่น กล่าวคือ บุคคลต้องแสดงความสามารถที่ไม่เป็นไปเพื่อความทุกข์ ความเดือดร้อน อันเป็นการเบียดเบียนบุคคลอื่นอย่างไร้คุณธรรม เพราะฉะนั้นบุคคลที่สมควรที่ได้รับรางวัลต้องเป็นผู้มีความสามารถและเป็นคนมีคุณธรรมควบคู่กันด้วย

สำหรับปัจจัยเครื่องชีวิต สถานภาพของบุคคล ดังที่กล่าวมาข้างบนนี้ พุทธศาสนามีหลักการอธิบายเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

อาชีพ

อาชีพคืออุปกรณ์หรือสื่ออย่างหนึ่งที่จะช่วยให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ พุทธศาสนาได้เน้นการประกอบอาชีพที่เป็นสัมมาอาชีพะ คืออาชีพสุจริต

สังคมอาจจะยกย่องอาชีพบางอย่างว่า สูงสุดกว่าอาชีพอย่างอื่น เหมือนดังเช่นในระบบวรรณะจะยกย่องอาชีพนักบริหาร นักปกครอง นักบวช นักธุรกิจ ว่าเป็นอาชีพสูง ยิ่งกว่าอาชีพใช้แรงงานต่างๆ ดังกล่าวแล้วในเรื่องระบบวรรณะ

พุทธศาสนาพิจารณาว่า อาชีพที่ไม่เป็นไปเพื่อความทุกข์หรือการเบียดเบียนบุคคลอื่นและเบียดเบียนธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้สูญเสียความสมดุล จนกลายเป็นปัญหาของสังคม จัดได้ว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติ หรือเป็นสัมมาอาชีพะได้ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นอาชีพที่เกี่ยวกับการใช้แรงงานเป็นหลัก เช่นการเป็นกรรมกรหรือการเป็นคนรับใช้บุคคลอื่น หากทำด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ทำด้วยความทุจริต คดโกง ก็ถือได้ว่าเป็นสัมมาอาชีพะ

สังคมโลกอาจจะยกย่องอาชีพบางอย่างว่าสูงส่งเหมือนอาชีพอื่นๆ และมีผลพลอยยกย่องผู้ประกอบอาชีพนั้นๆ ว่าสูงส่งกว่าบุคคลที่ประกอบอาชีพอื่นๆ แต่พุทธศาสนาปฏิเสธข้อนี้และยกย่องบุคคลที่ประพฤติดีมีศีลธรรมว่าเป็นคนสูงส่ง เพราะฉะนั้นบุคคลที่ประกอบอาชีพที่สังคมยกย่องว่าเป็นอาชีพชั้นสูง แต่ถ้าบุคคลนั้นไม่มีคุณธรรมย่อมเป็นคนต่ำทรามกว่าบุคคลที่ประกอบอาชีพ ซึ่งสังคมไม่ยกย่องแต่เป็นผู้ที่มีคุณธรรมเหมือนดังที่กล่าวมาแล้วในตอนที่ว่าด้วยระบบวรรณะ

มีอาชีพบางอย่างที่สังคมอาจยกย่องว่าเป็นอาชีพชั้นสูง แต่พุทธศาสนาตำหนิว่าเป็นมิชอาชีพ เช่น อาชีพค้าขายอาวุธ ค้าขายคน ค้าขายสัตว์เพื่อให้บุคคลซื้อไปฆ่าเป็นอาหาร ค้าขายน้ำเมา และค้าขายยาพิษ^{๙๙} นอกจากนี้พุทธศาสนาตำหนิอาชีพอย่างอื่นซึ่งเป็นเหตุนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาสู่บุคคลอื่น เช่น การลักขโมย ปล้นสะดม หลอกหลวงเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่น เป็นต้น ว่าเป็นอาชีพทุจริต ควรละเว้นไม่ควรยึดถือ เพราะทำให้บุคคลอื่นเดือดร้อน ผู้ประกอบอาชีพเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นคนต่ำทราม ไร้ศีลธรรมมีผลออกมาเป็นการนำผู้ประกอบหรือผู้ปฏิบัติในอาชีพเหล่านี้ไปสู่ทุกข์ สู่อบายภูมิ

การศึกษา

การศึกษาเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่ช่วยพัฒนาบุคคลให้เจริญก้าวหน้า มีความรู้และความสามารถในการเข้าใจปัญหาต่างๆ ในชีวิตให้อย่างถูกต้อง และสามารถใช้อย่างถูกต้องเหมาะสมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นระบบและอย่างมีประสิทธิภาพ พุทธศาสนายอมรับว่าการศึกษามีส่วนสำคัญยิ่งในการส่งเสริมความก้าวหน้าของบุคคล และเชื่อว่าการมีความรู้ (ปัญญา) เป็นขุมทรัพย์อันประเสริฐอย่างหนึ่งของมนุษย์^{๑๐๐} ผู้ที่ได้รับการอบรมให้มีความรู้ความสามารถ และสามารถพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าทางอาชีพ การงานและทางจิตใจ สมควรได้รับการยกย่อง

ผู้ที่มีการศึกษาในทัศนะของพุทธศาสนาไม่ได้หมายความว่าเฉพาะผู้ที่อ่านออก เขียนได้ และมีหนังสือรับรองว่าสำเร็จการศึกษาในระดับต่าง ๆ เท่านั้น แต่รวมเอาผู้ที่มีการประพฤติปฏิบัติดี (สุปฏิปันโน) กล่าวคือเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในวิชาการอย่างลึกซึ้ง และมีความประพฤติปฏิบัติเยี่ยงปราชญ์ผู้ทรงศีล

พุทธศาสนาเรียกบุคคลที่มีการศึกษาสูงว่า พุทธุตสา คือผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมได้รับฟังการบรรยายวิชาการต่าง ๆ มากมาย จนกระทั่งจำได้ขึ้นใจและสามารถประยุกต์เอาวิชาความรู้เหล่านั้นมาสู่ภาคปฏิบัติในชีวิตจริงได้ทุกด้าน เพราะฉะนั้นผู้ที่มีการศึกษาคือผู้ที่รู้จักฟัง รู้จักคิด รู้จักย่อยสิ่งที่ได้ฟังด้วยการพิจารณาและบูรณาการเอาสิ่งที่ดีที่สุดมาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต

บุคคลทั่วไปที่ยังไม่เป็นอริยบุคคลเรียกว่า เสขบุคคล คือบุคคลที่ยังต้องได้รับการศึกษาอบรม มีผู้แนะนำเตือนสติตลอดเวลา เสขบุคคล เป็นบุคคลที่ยังไม่สามารถควบคุมสติสัมปชัญญะของตนได้อย่างสมบูรณ์ มีความรู้บ้างแต่ไม่ลึกซึ้งและยังปฏิบัติไม่ได้ตามที่ศึกษา^{๓๓} ตรงกันข้ามกับอเสขบุคคล ซึ่งเป็นบุคคลที่จบการศึกษาอย่างบริบูรณ์ทั้งในแง่ทฤษฎีและแง่การปฏิบัติ เป็นผู้มีความรู้สติสัมปชัญญะสมบูรณ์ รู้ถูกรู้ผิด

อำนาจ

อำนาจ คือ สิ่งที่ทำให้บุคคลมีความสามารถที่จะสั่งการให้บุคคลอื่นทำหรือไม่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ได้ บุคคลที่สามารถสั่งการดังกล่าวได้เรียกว่า ผู้มีอำนาจ แหล่งที่ทำให้บุคคลมีอำนาจมี ๓ อย่างคือ ประเพณีนิยม บุญบารมีส่วนตัวของบุคคล ระเบียบกฎหมายที่เปิดโอกาสให้บุคคลแสวงหาอำนาจได้โดยชอบธรรม^{๓๔} อำนาจนี้เป็นสิ่งที่บุคคลในสังคมปรารถนาอย่างหนึ่ง

พุทธศาสนาพิจารณาว่าอำนาจไม่ใช่เป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลสมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นคนชั้นสูง การมีอำนาจไม่ได้ทำให้บุคคลสูงกว่าบุคคลอื่น แต่สิ่งที่ทำให้

บุคคลสูงกว่าบุคคลอื่นก็คือคุณธรรมหรือการประพฤติปฏิบัติที่ดีและมีศีลธรรมคอยกำกับกับการประพฤติปฏิบัติ บุคคลที่มีอำนาจถือว่าเป็นคนได้เปรียบเหนือบุคคลอื่นสามารถใช้อำนาจที่ได้มาไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองก็ได้หรือเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมก็ได้ แน่นอนอำนาจเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก พุทธศาสนายอมรับข้อนี้ จึงมีสุภาษิตรับรองว่าความยิ่งใหญ่ใดเหนือกว่าอำนาจไม่มีในโลก^{๓๕}

ผู้ที่มีอำนาจถือได้ว่าเป็นผู้นำในสังคม และการเป็นผู้นำที่ดีควรยึดถือธรรมะ (ธรรมาธิปไตย) เป็นหลักในการนำ ไม่ควรนำโดยยึดเอาความเห็นของตัวเองอย่างเดียว ซึ่งอาจเข้ากับลักษณะเผด็จการหรือทรราช (อัตตาริปไตย) และขณะเดียวกันก็ควรรับฟังเสียงของบุคคลอื่น ควรเปิดใจกว้าง (โลกาธิปไตย) รับฟังเสียงของคนส่วนใหญ่ การนำที่ถูกต้องคือการนำไปตามครรลองแห่งธรรมะ ผู้นำที่มีธรรมะและนำไปสู่ทิศทางที่เที่ยงและชอบธรรมเท่านั้น สมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลชั้นสูงของสังคม ตรงกันข้ามผู้นำที่ไร้คุณธรรมไร้จริยธรรม ควรจะถูกประณามว่าเป็นชนชั้นต่ำ ไม่ควรได้รับการยกย่องจากสังคมแต่ประการใด

การมีทรัพย์สิน

คำว่าทรัพย์สิน หมายถึง สิ่งของซึ่งทำให้บุคคลผู้ครอบครองหรือเป็นเจ้าของมีอำนาจที่จะจัดการกับทรัพย์สินนั้นอย่างไรก็ได้ ตามสิทธิของตน ผู้เป็นเจ้าของย่อมมีกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์สินนั้น และสามารถจัดการกับบุคคลที่ล่วงละเมิดในทรัพย์สินของตนได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย^{๓๖} ทรัพย์สินสามารถแบ่งออกเป็นสองอย่าง คือ ทรัพย์สินส่วนตัว (Private Property) กับทรัพย์สินสาธารณะ (Public Property) และทรัพย์สินมีทั้งที่สัมผัสได้และสัมผัสไม่ได้

ทรัพย์สินที่สัมผัสได้ก็มี เช่น แก้ว แหวน เงินทอง รถยนต์ บ้านเรือน ที่ดิน ฯลฯ ส่วนทรัพย์สินที่สัมผัสไม่ได้มีหลายอย่าง เช่น ศิลปะวรรณกรรม ความรู้ วิชา

สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ซึ่งเรียกรวมๆ ว่าทรัพย์สินทางปัญญา

ทรัพย์สินในรูปแบบต่างๆ ที่กล่าวมาในตัวเอง ไม่ได้เป็นสิ่งสูงหรือต่ำแต่มีคุณค่าตามที่บุคคลในสังคมกำหนดให้ และทรัพย์สินแม้ว่าสังคมจะกำหนดคุณค่าและส่งผลให้ผู้เป็นเจ้าของมีศักดิ์ศรีสูงทางสังคมก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่สิ่งถาวรย่อมจะสูญสลายไปได้

สังคมปัจจุบันได้มีการกำหนดคุณค่าและศักดิ์ศรีของบุคคลตามปริมาณทรัพย์สินที่บุคคลถือครอง บุคคลที่มีทรัพย์สินสมบัติมาก จะได้รับการยอมรับและนับถือสูง ตรงกันข้ามคนที่ทรัพย์สินน้อย ถึงจะมีความสามารถอย่างอื่นน้อยนักจะได้รับการยกย่องหรือการนับถือ การที่สังคมตีค่าของบุคคลตามปริมาณทรัพย์สินเช่นนี้เอง จึงทำให้บุคคลในสังคมปัจจุบันพยายามแสวงหาทรัพย์สินและสะสมทรัพย์สินส่วนเกินไว้เป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่าบุคคลในสังคมปัจจุบันต่างพยายามแข่งขันกันหาทรัพย์สิน แก่งแย่งชิงดีชิงเด่นเพื่อครอบครองทรัพย์สินด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งที่เป็นทางสุจริตและทางทุจริต ความไม่สงบสุขในสังคมส่วนมาก จึงเกิดขึ้นจากการแข่งขันกัน แก่งแย่งกัน เพื่อครอบครองทรัพย์สินส่วนเกินไว้เป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการเบียดเบียนทำลายกันและมองเห็นวัตถุมีความสำคัญมากกว่าเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง ทั้งนี้เพราะไปหลงติดอยู่กับค่านิยมเทียมของสังคมที่ยกย่องคนมีทรัพย์สินมากกว่ามีสถานะภาพสูงกว่าคนที่ไม่มีทรัพย์สินหรือมีเป็นจำนวนน้อย

พุทธศาสนาพิจารณาการมีทรัพย์สินว่า เป็นเพียงการมีอุปกรณ์หรือเครื่องมือที่จะใช้ในการพัฒนาตนเอง และพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าเท่านั้น ทรัพย์สินเป็นสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ มนุษย์ควรรู้จักประกอบอาชีพสุจริต (สัมมาอาชีพะ) เพื่อหาทรัพย์สิน ไม่ควรประกอบอาชีพทุจริตและไม่ควรประกอบมิชฉาอาชีพะ มนุษย์ควรดำรงตนเป็นใหญ่เหนือกว่าทรัพย์สินไม่ควรตกเป็นทาสของทรัพย์สิน และเมื่อได้ทรัพย์สินมาแล้วควรรู้จักใช้ทรัพย์สินให้เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง การมีทรัพย์สินหรือมี

วัตถุนั้นมิใช่เป็นจุดหมายในตัวเอง มันเป็นเพียงวิธีการขั้นต้นสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญา เพื่อความมีชีวิตที่ดีงามและการประสพความสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป^{๓๕}

พุทธศาสนาไม่ลืมนึกในแง่ที่ว่าใครมีทรัพย์สินมากน้อยเท่าใด ไม่ถือเอาการมีทรัพย์สินมากหรือน้อยเป็นเกณฑ์วัดความชั่วหรือความดี หรือเป็นเกณฑ์วัดความสูงหรือความต่ำในสังคม แต่ถือเอาการมีทรัพย์สินเป็นเพียงสื่อไปสู่จุดหมายอื่นที่สูงส่งกว่า และพุทธศาสนาสนใจเฉพาะในวิธีการได้มาซึ่งทรัพย์สิน และการปฏิบัติต่อทรัพย์สินที่มีหรือที่ได้มา แล้วจะใช้ทรัพย์สินนั้นอย่างไร นั่นคือพุทธศาสนาพิจารณาถึงการแสวงหาทรัพย์สินว่าได้ใช้วิธีการที่สุจริตถูกต้อง ดีงามหรือไม่ แล้วใช้จ่ายทรัพย์สินที่มีหรือที่ได้มาอย่างไร

การได้ทรัพย์สินมาแล้วเก็บเอาไว้เฉยๆ ไม่ใช่ให้เกิดประโยชน์ถือเป็นความชั่วอย่างหนึ่งเช่นเดียวกับการแสวงหาทรัพย์สินในทางที่ผิด และใช้ทรัพย์สินในทางที่เกิดโทษ เพราะฉะนั้นความชั่วร้ายที่เกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติในขั้นต้นนี้ พระธรรมปิฎกกล่าวเอาไว้ว่ามี ๓ อย่างคือ การแสวงหาทรัพย์สินโดยไม่ชอบธรรม การครอบครองทรัพย์สินไว้โดยไม่ทำให้เกิดประโยชน์และการใช้จ่ายทรัพย์สินในทางที่เป็นโทษ คือในทางที่ไม่พัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา^{๓๖}

นอกจากนี้พุทธศาสนาสอนว่าในบรรดาทรัพย์สินสมบัติทั้งหลายในโลก อริยทรัพย์สิน ๗ ประการ เหล่านี้สูงส่งและประเสริฐที่สุด กล่าวคือ ๑. ความเชื่อที่มีเหตุผล ๒. การรักษากายวาจาใจให้เรียบร้อย ๓. การรู้จักละอายต่อการทำความชั่ว ๔. การเกรงกลัวต่อการทำความชั่ว ๕. ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก ๖. การรู้จักเข็ดเพื่อเสียสละ ๗. การมีปัญหาเข้าใจอย่างทองแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ และมิใช่ประโยชน์ อริยทรัพย์สินทั้ง ๗ ประการนี้ เป็นทรัพย์สินอันประเสริฐอยู่ภายในจิตใจ มีคุณค่าสูงกว่าทรัพย์สินภายนอก ผู้ใดแย่ง

จึงไม่ได้ ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายใดๆ ทำให้ไม่
ยากจนและเป็นทุนสร้างทรัพย์สมบัติภายนอก^{๓๗}

เท่าที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพุทธศาสนายกย่องบุคคล
ที่มีคุณธรรม ประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรมอันดีงาม
ว่าเป็นบุคคลชั้นสูง ในเรื่องรสนิยม ชาติตระกูล และการ
แสดงความสามารถ ก็เช่นเดียวกัน หากมีรสนิยมไม่เป็น
ไปตามแนวแห่งคุณธรรม หากชาติตระกูลแม้จะสูงส่งใน
สังคมแต่บุคคลไม่ปฏิบัติตามหลักศีลธรรม และหากมี
การแสดงความสามารถโดยไม่สอดคล้องกับความชอบ
ธรรมและความยุติธรรม ก็ไม่ได้ถือว่าส่งเสริมให้คนเป็น
คนควรแก่การยกย่องในสังคมแต่ประการใด ในทาง
ตรงกันข้ามกลับเป็นบุคคลที่ควรจะถูกประณามด้วยซ้ำ

การแบ่งช่วงชั้นตามลักษณะของเพศ

กฎเกณฑ์อย่างหนึ่งของสังคมในการแบ่งช่วงชั้น
ทางสังคมก็คือความแตกต่างระหว่างเพศ

คำว่าเพศในที่นี้มีสองลักษณะ คือ

๑. เพศตามธรรมชาติ

๒. เพศตามลักษณะของการดำรงชีวิต

เพศตามธรรมชาติ

เพศตามธรรมชาติ คือ สภาพความแตกต่างทาง
สรีระ ในที่นี้ได้แก่ ความเป็นหญิง ความเป็นชาย ใน
บางสังคมมีการตีค่าเพศหญิงว่าสูงส่งกว่าเพศชาย แต่
ในทางตรงกันข้ามบางสังคมตีค่าเพศชายว่าสูงส่งกว่า
เพศหญิง การที่แต่ละสังคมให้คุณค่าแก่เพศตามธรรมชาติ
ไม่เท่าเทียมกันเช่นนี้เอง จึงทำให้เกิดการแบ่งช่วงชั้น
ระหว่างสองเพศนี้ ซึ่งมีผลออกมาให้เพศหนึ่งมีอภิสิทธิ์
มีศักดิ์ศรี มีอำนาจ และมีการยกย่องรับสูงส่งกว่าอีก
เพศหนึ่ง เพศที่มีฐานะทางสังคมต่ำกว่าจะถูกปฏิบัติต่อ
อย่างไม่เหมาะสม และบางแห่งก็อย่างไร้มนุษยธรรม
ตัวอย่างเช่น ในสังคมอินเดียสมัยโบราณ เพศหญิงได้
รับการปฏิบัติต่ออย่างไม่เหมาะสมและอย่างถูกกดขี่
โดยเพศชายได้รับการตีค่าสูงส่งกว่า ซึ่งส่งผลให้เพศชาย

มีอภิสิทธิ์เหนือเพศหญิง ตัวอย่างที่เห็นชัดก็คือในการ
แต่งงานเพศชายจะมีอภิสิทธิ์เรียกร้องค่าสินสอดทองหมั้น
(Dowry) จากฝ่ายหญิงที่มาแต่งงานด้วย จนกลายเป็น
เป็นธรรมเนียมของสังคมอินเดียจนถึงปัจจุบัน

พุทธศาสนายอมรับว่าบุคคลมีสรีระร่างกายหรือมี
โครงสร้างทางร่างกายที่แตกต่างกันโดยธรรมชาติ ซึ่ง
ย่อมจะมีผลให้บุคคลเพศหนึ่ง โดยเฉพาะเพศชายมี
ความเข้มแข็งในกายภาพสูงส่งกว่าเพศหญิง แต่ในชั้น
สูงกว่านั้นคือในชั้นสติปัญญา และความสามารถในการ
ปฏิบัติธรรม เพศหญิงจะไม่ด้อยกว่าเพศชายแต่ประการ
ใด ในสมัยพุทธกาลพระพุทธรูปได้ทรงรับสตรีให้เข้ามา
บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณี ซึ่งเป็นการประกาศถึง
การที่พระพุทธองค์ยอมรับความสามารถทางสติปัญญา
ของสตรีว่า สตรีสามารถจะบำเพ็ญเพียรภาวนาปฏิบัติ
ธรรมเพื่อกำจัดกิเลสอาสวะ บรรลุถึงสัจธรรมอันสูงสุดและ
พัฒนาศักยภาพที่จะบรรลุถึงบรมสุขในชีวิตได้เช่นเดียวกับ
กับบุรุษ ข้อนี้บรรยายถึงว่าบุรุษและสตรีมีความเสมอ
เท่าเทียมกันในการบรรลุพระนิพพาน ถ้ามีการปฏิบัติ
เหมือนๆ กัน^{๓๘} ความตรงกันนี้มีพูดไว้ในที่อื่นอีกเช่น
ดังข้อความในสัตตกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า ทรัพย์
อันประเสริฐ ๗ ประการ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ
จาคะ และปัญญา มีแก่ผู้ใดจะเป็นสตรีหรือบุรุษก็ตาม
ผู้นั้นไม่ขัดสน ชีวิตของเขาไม่เปลวจากประโยชน์^{๓๙}

ในสมัยพุทธกาลนั้น สตรีอยู่ในฐานะด้อยกว่าบุรุษ
กล่าวคือบุรุษได้รับอภิสิทธิ์ ได้รับการยกย่องและได้รับ
การยอมรับมากกว่าสตรี ดังที่ปรากฏในที่หลายแห่ง
แห่งวรรณคดีเกี่ยวกับสังคมอินเดีย การพึงธรรมและ
การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นเอกสิทธิ์เฉพาะบุรุษ
สตรีจะไม่ได้มีโอกาสให้เข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าว แต่
พระพุทธรูปเจ้าทรงปฏิวัติความเชื่อข้อนี้ของสังคมในยุคนั้น
ทรงอนุญาตให้สตรีเข้ามาอุปสมบทเป็นภิกษุณีได้ ดังที่
ทรงอุปสมบทให้พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งถือว่าเป็น
พระภิกษุณีรูปแรกในพุทธศาสนา^{๔๐} แต่ก็มีกฎข้อ
บังคับสำหรับพระภิกษุณีเคร่งครัดเพิ่มมากกว่าพระภิกษุ

กฎข้อบังคับสำหรับภิกษุณีเรียกว่าครุธรรม คือธรรมที่ภิกษุณีควรเคารพนับถือและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด^{๔๑}

เพศตามลักษณะของการดำรงชีวิต

เพศตามลักษณะของการดำรงชีวิตหมายถึงลักษณะของเพศซึ่งแบ่งตามการดำรงชีวิตในโลก ในที่นี้แบ่งเป็นสองประการคือ เพศฆราวาส หรือเพศของผู้ครองเรือน กับเพศบรรพชิต หรือ เพศของนักบวช ผู้ประพฤติพรหมจรรย์

เพศฆราวาส เป็นเพศของผู้ยังเกี่ยวข้องกับโลกวิสัย เช่น ปุณชนคนทั่วไปที่มีความโลก โกรธ หลง หรือมีกิเลสตัณหาทั้งหลาย ทั้งบุรุษและสตรี มีการแต่งงาน มีบุตร มีการประกอบอาชีพต่างๆ ตามความถนัด มีการปฏิบัติตามระเบียบประเพณีของสังคม มีความรับผิดชอบ เป็นต้น

ส่วนเพศบรรพชิต หรือ เพศพรหมจรรย์ เป็นเพศที่มีการปฏิบัติเข้มงวดมากกว่าเพศฆราวาสทั่วไปเป็นเพศที่มีความประพฤติอันประเสริฐหรือประพฤติบริสุทธิ์อย่างพรหม มีการดำเนินชีวิตอันประเสริฐมีการครองชีพอย่างประเสริฐ หรือมีความเป็นอยู่อย่างประเสริฐ^{๔๒} ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นเพศพรหมจรรย์ โดยทั่วไปมักจะเป็นบรรพชิต หรือนักบวชและผู้ที่ยึดเว้นจากเมถุนธรรม แต่ฆราวาส ผู้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีชีวิตที่ประเสริฐ งดเว้นจากกรรมหยาบหรือการดำรงชีวิตแบบหยาบๆ สามารถเรียกว่าผู้ประพฤติพรหมจรรย์ได้เช่นกัน ดังที่พระธรรมปิฎกกล่าวไว้ว่า

“พรหมจรรย์ หมายถึงระบบการครองชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนาทั้งหมดหรือหมายถึงพระพุทธศาสนาทั้งหมดทีเดียว ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์สั่งพระสาวกออกประกาศพระศาสนากว่าประกาศพรหมจรรย์ และอีกแห่งหนึ่งตรัสว่า พระพรหมจรรย์จะชื่อว่ารุ่งเรือง ก็ต่อเมื่อบริษัททั้งสี่คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งฝ่ายพรหมจารีและฝ่ายกามโลกี (ผู้อยู่ครองเรือนมีบุตรมีสามีภรรยา) วัตรธรรมและปฏิบัติธรรมกันด้วยดี”^{๔๓}

การปฏิบัติตนให้เป็นคนประเสริฐ ก็คือ การปฏิบัติตามหลักอริยมรรค หรือ หลักมัชฌิมาปฏิปทา ผู้ประพฤติพรหมจรรย์คือผู้ดำเนินชีวิตตามมรรค ซึ่งจะนำไปสู่จุดหมาย คือ ความดับทุกข์ หรือความหลุดพ้นปัญหา มีชีวิตอยู่อย่างอิสระไร้ความทุกข์ มรรคตามหลักพุทธศาสนา มี ๘ อย่าง คือ (๑) สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) (๒) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) (๓) สัมมากัมมันตะ (การทำการงานชอบ) (๔) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีวิตชอบ) (๕) สัมมาวาจา (การกล่าววาจาชอบ) (๖) สัมมาวายามะ (ความพยายามชอบ) (๗) สัมมาสติ (การมีสติระลึกชอบ) (๘) สัมมาสมาธิ (การมีจิตใจแน่วแน่มั่นคงในทางที่ชอบ)

ในบรรดาเพศทั้งสองอย่างนี้ ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามหลักการของเพศที่ประเสริฐหรือเพศพรหมจรรย์สมควรได้รับการยกย่องให้อยู่ในตำแหน่งทางสังคมสูง เพราะเป็นผู้ปฏิบัติในทางสูงส่งมีการเสียสละเพื่อส่วนรวม ละเว้นความหยาบ หรือความไม่ดี มีศีลธรรมประจำตน บุคคลไม่ว่าจะอยู่ในชาติตระกูลใดและประกอบอาชีพอะไรก็ตามที่สังคมยกย่องหากปราศจากการประพฤติประเสริฐตามหลักการที่กล่าวมา พุทธศาสนาพิจารณาว่ามีฐานะต่ำต้อยกว่าคนประพฤติดีงาม แม้จะมีชาติตระกูลหรืออาชีพที่สังคมไม่ยกย่องให้เกียรติก็ตาม ทั้งนี้เพราะความประเสริฐหรือความสูงส่งของบุคคลอยู่ที่การกระทำไม่ได้อยู่ที่ชาติตระกูล ดังที่กล่าวมาแล้วในเรื่องวรรณะ

การแบ่งช่วงชั้นตามลักษณะของภูมิธรรม

ทฤษฎีการจัดลำดับชั้นตามภูมิธรรม เป็นทฤษฎีหนึ่งที่อธิบายว่าภูมิธรรมที่บุคคลได้บรรลุถึง มีลำดับสูงต่ำแตกต่างกัน ผู้ได้บรรลุธรรมถึงได้ชื่อว่าเป็นอริยบุคคล หรือบุคคลผู้ประเสริฐ แต่ก็มีลำดับชั้นแห่งความเป็นอริยบุคคล

ภูมิธรรมในหมู่อริยบุคคล เรียงลำดับจากชั้นสูงลงมาชั้นต่ำได้ดังนี้^{๔๔}

๑. อุภโตภาควิมุต ภูมิธรรมพระอรหันต์ผู้ได้ทั้ง เจโตวิมุตและปัญญาวิมุต

๒. ปัญญาวิมุต ภูมิธรรมพระอรหันต์ผู้ได้ปัญญา- วิมุตอย่างเดียว

๓. กายสักขี ภูมิธรรมพระอริยบุคคลผู้บรรลุ โสดาปัตติผลแล้วขึ้นไปจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่ออรหันต์ที่มี สมานัตริย์ยังแก่กล้าในการปฏิบัติ

๔. ทิฐุปัตตะ ภูมิธรรมพระอริยบุคคลผู้บรรลุ โสดาปัตติผลแล้วขึ้นไป จนถึงผู้ปฏิบัติเพื่ออรหันต์ที่มี ปัญญัตริย์

๕. สัทธาวิมุต ภูมิธรรมพระอริยบุคคลผู้บรรลุ โสดาปัตติผลแล้วขึ้นไป จนถึงผู้ปฏิบัติเพื่ออรหันต์ที่มี สัทธินัตริย์แก่กล้าในการปฏิบัติ

๖. รัมมานุสारी ภูมิธรรมพระอริยบุคคลผู้แล่นไป ตามธรรม คือ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล ที่มีปัญญัตริย์แก่กล้า อบรมอริยมรรค โดยมีปัญญา เป็นตัวนำท่านผู้นี้ถ้าบรรลุแล้วกลายเป็นทิฐุปัตตะ

๗. สัทธานุสारी ภูมิธรรมพระอริยบุคคลผู้แล่น ตามด้วยศรัทธา คือ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล ที่มีสัทธินัตริย์แก่กล้า อบรมอริยมรรค โดยมีศรัทธาเป็น ตัวนำท่านผู้นี้ถ้าบรรลุแล้วกลายเป็นสัทธาวิมุต

อริยบุคคลทั้ง ๗ ประเภทนี้ กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

อริยบุคคลประเภทที่ ๑ และประเภทที่ ๒ ได้แก่ พระอรหันต์ทั้งสองประเภท

อริยบุคคลประเภทที่ ๓ ประเภทที่ ๔ และประเภท ที่ ๕ ได้แก่พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และท่านผู้ตั้งอยู่ในอหัตตมรรค จำแนกเป็น ๓ กลุ่ม ตามอินทรีย์ที่แก่กล้าเป็นตัวนำในการปฏิบัติคือสมาน- ัตริย์ ปัญญัตริย์ และสัทธินัตริย์

อริยบุคคลประเภทที่ ๖ และประเภทที่ ๗ หมายถึง พระอริยบุคคลผู้อยู่ในโสดาปัตติมรรค จำแนกตาม

อินทรีย์ที่เป็นตัวนำในการปฏิบัติ คือ ปัญญัตริย์ และ สัทธินัตริย์^{๑๖}

การจัดลำดับชั้นทางสังคมในคณะสงฆ์ไทย

คณะสงฆ์ไทยเป็นสถาบันสังคมสถาบันหนึ่ง ซึ่งมี โครงสร้างที่สลับซับซ้อนพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงสร้างทางการบริหาร คณะสงฆ์ไทยปัจจุบันสังกัด นิการยเกรวาทและมีประวัติความเป็นมายาวนานควบคู่กับ สังคมไทย ตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา ในคณะสงฆ์ไทย ประกอบด้วยบุคลากรที่เป็นพระภิกษุ สามเณร เป็น ส่วนใหญ่ คฤหัสถ์มีบ้างเป็นส่วนน้อย เช่น เป็นศิษย์วัด อุบาสก และอุบาสิกา (แม่ชี) จำนวนพระภิกษุสามเณร ทั่วประเทศ มีเป็นจำนวนมาก และแตกต่างกันบ้างตาม ฤดูกาลของแต่ละปี จำนวนพระภิกษุสามเณรมีมาก ที่สุดในฤดูเข้าพรรษา อย่างไรก็ตามสถิติกรมการศาสนา ปีพุทธศักราช ๒๕๓๙ จำนวนพระภิกษุทั่วประเทศ ๒๖๕,๙๕๖ รูป สามเณร ๘๗,๖๙๕ รูป^{๑๗}

คณะสงฆ์ไทยประกอบด้วยพระภิกษุที่อาจแบ่งได้ เป็น ๓ รูปแบบ คือ

๑. พระสงฆ์สามัญ และพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์
๒. พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งทางการปกครองและไม่มี ตำแหน่งทางการปกครอง
๓. พระสงฆ์ที่มีการศึกษาและพระสงฆ์ไม่มีการ ศึกษา

พระสงฆ์ทั้งสามรูปแบบนี้ อาจพิจารณาการจัด ช่วงชั้นได้ ๓ ประเภท^{๑๘} คือ

๑. ประเภทสมณศักดิ์
๒. ประเภทตำแหน่งปกครอง
๓. ประเภทลำดับการศึกษา

การจัดลำดับชั้นตามสมณศักดิ์

คำว่า สมณศักดิ์ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Eccle- siastical Title หมายถึงยศของพระสงฆ์ที่ได้รับ

พระราชทานมีหลายชั้น แต่ละชั้นมีพัตยศเป็นเครื่องกำหนด^{๔๙} และพระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติจะได้รับพระราชทานยศหรือสมณศักดิ์จากพระเจ้าแผ่นดินนั้นต้องเป็นพระสงฆ์ผู้ทรงศีลมีความรู้ความสามารถเป็นพิเศษ พระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ผู้มีคุณสมบัติครบถ้วนดังกล่าวก็เพื่อจักให้พระสงฆ์ได้มีอุตสาหกรรมในการบำเพ็ญศาสนกิจ อันจะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคง และเจริญแพร่หลายยิ่ง ๆ ขึ้น^{๕๐}

สมณศักดิ์ถือว่าเป็นฐานันดรหรือศักดินาสำหรับพระสงฆ์โดยเฉพาะ พระเจ้าแผ่นดินทรงแต่งตั้งพระสงฆ์ผู้ทรงศีลมีความรู้ความสามารถพิเศษดำรงตำแหน่งในระดับที่เป็นฐานันดรต่าง ๆ ตามความรู้ความสามารถพิเศษนั้น ๆ และฐานันดรศักดิ์ของพระสงฆ์นี้เริ่มมีขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยตอนปลาย คือในรัชสมัยพระมหาธรรมราชา (ลิไท) ดังปรากฏมีชื่อพระสงฆ์ที่บ่งบอกว่าได้รับพระราชทานนามเป็นสมณศักดิ์ เช่น พระสังฆราชา วัดมหาธาตุ พระครูธรรมไตรโลก วัดเขาอินทรวัดแก้ว พระครูผาโชค วัดอุทยานใหญ่ พระครูธรรมราชา วัดไตรภูมิป่าแก้ว เป็นต้น^{๕๑}

สมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยแบ่งออกเป็น ๒๑ ลำดับดังนี้

๑. สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก
๒. สมเด็จพระราชาคณะ (สุพรรณบัฏ)
๓. พระราชาคณะ เจ้าคณะรองชั้นหิรัญบัฏ
๔. พระราชาคณะ เจ้าคณะรองชั้นสัญญาบัตร
๕. พระราชาคณะชั้นธรรม
๖. พระราชาคณะชั้นเทพ
๗. พระราชาคณะชั้นราช
๘. พระราชาคณะชั้นสามัญ
๙. พระครูสัญญาบัตรชั้นพิเศษ
๑๐. พระครูสัญญาบัตรชั้นเอก
๑๑. พระครูสัญญาบัตรชั้นโท
๑๒. พระครูสัญญาบัตรชั้นตรี
๑๓. พระครูปลัด
๑๔. พระครูธรรมธร

๑๕. พระครูวินัยธร
๑๖. พระครูคู่สวด
๑๗. พระครูสมุห์
๑๘. พระครูใบฎีกา
๑๙. พระปลัด
๒๐. พระสมุห์
๒๑. พระใบฎีกา

สมณศักดิ์หรือฐานันดรศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยสามารถเทียบได้กับฐานันดรศักดิ์ของคฤหัสถ์ในสมัยศักดินา ได้ดังนี้

พระราชาคณะชั้นสามัญ	เทียบได้กับ	ขุน
พระราชาคณะชั้นราช	เทียบได้กับ	หลวง
พระราชาคณะชั้นเทพ	เทียบได้กับ	พระ
พระราชาคณะชั้นธรรม	เทียบได้กับ	พระยา
พระราชาคณะชั้นหิรัญบัฏ	เทียบได้กับ	เจ้าพระยา

(รองสมเด็จพระราชาคณะ)

พระราชาคณะชั้นสุพรรณบัฏ เทียบได้กับ
สมเด็จพระเจ้าพระยา (สมเด็จพระราชาคณะ)

ในสมัยพุทธกาลไม่ปรากฏว่ามีตำแหน่งสมณศักดิ์ใด ๆ แต่มีพระภิกษุ พระภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาหลายท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเลิศ (เอตทัคคะ) เฉพาะด้านตามความรู้และความสามารถพิเศษเฉพาะตน เช่น พระสารีบุตร ได้รับยกย่องว่าเป็นเลิศในทางปัญญา พระโมคคัลลานะได้รับยกย่องเป็นเลิศในทางการมฤตยู เป็นต้น^{๕๒}

เพราะฉะนั้น เราอาจจะกล่าวได้ว่า การมีสมณศักดิ์ในสังคมไทยนั้น ไม่ใช่เป็นหลักคำสอนของพุทธศาสนาโดยตรง แต่เป็นตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับสังคมบ้านเมืองไทยในอดีต ซึ่งยังไม่มีเปลี่ยนแปลงเหมือนกับสังคมฆราวาส การปฏิบัติเช่นนี้จะยังคงมีอยู่ต่อไปในสังคมไทย แต่คงจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น เมื่อระบบสังคมส่วนใหญ่มุ่งเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปก่อน

การจัดลำดับชั้นตามการบริหารและการปกครอง

คณะสงฆ์มีการจัดระเบียบการบริหาร และการปกครองเหมือนกับทางโลก พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ถือเป็นแบบการแบ่งการปกครอง และการบริหารคณะสงฆ์ เป็นลำดับชั้นต่าง ๆ ในปัจจุบัน องค์การบริหารสูงสุดของคณะสงฆ์ ซึ่งทำหน้าที่คล้ายกับรัฐบาลของคณะสงฆ์ทั่วประเทศ คือ มหาเถรสมาคม ซึ่งประกอบด้วยพระราชาคณะชั้นสุพรรณบัฏทุกรูป และชั้นหิรัญบัฏบางรูป โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานมหาเถรสมาคมทำหน้าที่วางนโยบาย และออกระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับการบริหารคณะสงฆ์ทุกอย่าง

ถัดจากมหาเถรสมาคม ก็มีเจ้าคณะต่าง ๆ คือ เจ้าคณะหนเหนือ เจ้าคณะหนกลางและเจ้าคณะหนใต้ โดยมีสมเด็จพระราชาคณะรับผิดชอบควบคุม

ถัดจากเจ้าคณะหน ก็มีเจ้าคณะภาคต่าง ๆ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาส รับผิดชอบการปกครองลดหลั่นลงมาตามลำดับ จนกระทั่งถึงพระภิกษุสามเณรลูกวัดทั้งหลาย

การจัดลำดับดังกล่าวนี้ดำเนินไปตามพระราชนิติบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความสะดวกในการบริหารและการปกครอง ในประเทศไทยนั้นมีพระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมาก ถ้าไม่มีการจัดระเบียบการปกครองแล้วจะเกิดปัญหาความไม่คล่องตัวในการควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ และอาจจะเกิดความแตกต่างกันในการปกครองและจัดการอย่างอื่น ซึ่งจะกลายเป็นการขาดเอกลักษณะของสถาบันพุทธศาสนาไปในที่สุด ดังนั้น การจัดลำดับการบริหารจึงมีความจำเป็นอยู่และตำแหน่งสมณศักดิ์ในระดับต่าง ๆ ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นมาพร้อมกับตำแหน่งทางการปกครองของคณะสงฆ์ พระสงฆ์ที่มีภาวะการบริหาร และการปกครองสูงขึ้น ก็จะได้รับสมณศักดิ์สูงขึ้นตามลำดับ

กล่าวโดยสรุป การจัดลำดับชั้นตามลักษณะการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์มีดังนี้

๑. สมเด็จพระสังฆราช

๒. มหาเถรสมาคม

๓. เจ้าคณะหนใหญ่

๔. เจ้าคณะภาค

๕. เจ้าคณะจังหวัด

๖. เจ้าคณะอำเภอ

๗. เจ้าคณะตำบล

๘. เจ้าอาวาส

พระเจ้าคณะแต่ละระดับ อาจมีรองเจ้าคณะและผู้ช่วยเจ้าคณะได้อีก และพระเจ้าคณะแต่ละรูปสามารถแต่งตั้งพระผู้ช่วยได้จำนวนหนึ่ง ตั้งแต่พระครูประเภทฐานานุกรมระดับต่าง ๆ พระเจ้าคณะมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระสังฆาธิการ หรือพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งเป็นใหญ่ ทำการปกครองคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ดังกล่าวมา

การจัดลำดับชั้นตามตำแหน่งการศึกษา

การศึกษาของคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น ๔ สาย ดังนี้

๑. สายธรรมศึกษา มีการจัดลำดับเป็น ๓ ชั้น คือ

๑.๑ ธรรมศึกษาตรี ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นนี้เรียกว่านักธรรมตรี (น.ธ.ตรี)

๑.๒ ธรรมศึกษาโท ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นนี้เรียกว่านักธรรมโท (น.ธ.โท)

๑.๓ ธรรมศึกษาเอก ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นนี้เรียกว่านักธรรมเอก (น.ธ.เอก)

๒. สายบาลีศึกษา มีการจัดลำดับเป็น ๔ ชั้น โดยจัดเป็น ๓ เปรียญหลักดังนี้

๒.๑ เปรียญตรีมี ๓ ประโยค คือ เปรียญธรรม ๑ ประโยค เปรียญธรรม ๒ ประโยคและเปรียญธรรม ๓ ประโยค

๒.๒ เปรียญโทมี ๓ ประโยค คือ เปรียญธรรม ๔ ประโยค เปรียญธรรม ๕ ประโยคและเปรียญธรรม ๖ ประโยค

๒.๓ เปรียญเอกมี ๓ ประโยค คือ เปรียญธรรม ๗ ประโยค เปรียญธรรม ๘ ประโยคและเปรียญธรรม ๙ ประโยค

การศึกษาทั้งสองสายนี้ตามปกติจะดำเนินควบคู่กัน ผู้ที่ศึกษาสายบาลีจะศึกษาสายธรรมศึกษามาก่อน การศึกษาสายธรรมศึกษาจะเป็นเงื่อนไขของการศึกษาสายบาลี กล่าวคือ ผู้ที่ศึกษาบาลีระดับเปรียญตรีและมีสิทธิสอบไล่บาลีศึกษาเปรียญตรีได้นั้น จะต้องสำเร็จการศึกษาระดับชั้นตรี ผู้ที่ศึกษาระดับเปรียญโทและมีสิทธิสอบไล่บาลีศึกษาเปรียญโทได้ จะต้องสำเร็จการศึกษาระดับชั้นโท และผู้ที่ศึกษาระดับเปรียญเอกมีสิทธิสอบไล่บาลีศึกษาเปรียญเอก จะต้องสำเร็จการศึกษาระดับชั้นเอก

๓. สายสามัญศึกษา มีการจัดลำดับขั้นเป็น ๖ ขั้น คือ

- ๓.๑ ชั้นมัธยมศึกษา ๑
- ๓.๒ ชั้นมัธยมศึกษา ๒
- ๓.๓ ชั้นมัธยมศึกษา ๓
- ๓.๔ ชั้นมัธยมศึกษา ๔
- ๓.๕ ชั้นมัธยมศึกษา ๕
- ๓.๖ ชั้นมัธยมศึกษา ๖

การศึกษาสายสามัญนี้ประกอบด้วยหลักสูตรวิชาสามัญเหมือนกับโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา แต่จะเพิ่มเนื้อหาวิชาทางพุทธศาสนาให้มากกว่าโรงเรียนทั่วไป ทั้งนี้เพื่อเป็นการเน้นให้เห็นว่าวิชาทางพุทธศาสนามีความสำคัญ และจำเป็นไม่น้อยกว่าวิชาอื่นๆ การเพิ่มเนื้อหาทางวิชาทางพุทธศาสนาให้เข้มข้นกว่าโรงเรียนทั่วไปนี้ถือว่าการกระตุ้นให้เรียนได้มีความสนใจพุทธศาสนา และเตรียมตัวเป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพนักเรียนในสายนี้เป็นพระภิกษุและสามเณรเป็นส่วนใหญ่

๔. สายอุดมศึกษา มีการเรียนการสอนระดับปริญญาตรีเป็นต้นไป

ปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยมีการศึกษาระดับอุดมศึกษาในรูปของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กับ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งทั้งสองแห่งเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุท่าพระจันทร์ มีวิทยาเขตกระจายไปยังจังหวัดต่างๆ ทุกภาค ๑๐ วิทยาเขตและนอกจากนี้ มีศูนย์ศึกษาเฉพาะวิชากระจายเพิ่มไปอีกหลายจังหวัด

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร มีวิทยาเขตไปยังจังหวัดทางภาคเหนือ บางจังหวัด ไม่แพร่กระจายมากเท่ากับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งมีหลายคณะหลายภาควิชา มีหลักสูตรได้รับการยอมรับจากคณะกรรมการศึกษาของสงฆ์และสอดคล้องกับมาตรฐานของทบวงมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเปิดสอนตั้งแต่ระดับปริญญาตรี จนถึงปริญญาโท และมีแนวโน้มจะเปิดสอนถึงระดับปริญญาเอกในเร็ว ๆ นี้ โดยเฉพาะที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความจริงการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ไทยได้เริ่มมานานร่วม ๕๐ กว่าปีแล้ว แต่รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติรองรับเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ และถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยนอกระบบอยู่ในกำกับของรัฐบาล ปริญญาบัตรที่มหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งประสิทธิ์ประสาทไปนั้นมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรีเช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยทั้งหลายทั้งของรัฐ และของเอกชนที่รัฐให้การรับรอง และนิสิตนักศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ล้วนแต่เป็นพระภิกษุสามเณร แต่ในอนาคตอันใกล้นี้จะเปิดรับนิสิตนักศึกษาที่เป็นคฤหัสถ์เข้าเรียนด้วย

สรุป

การจัดช่วงชั้นทางสังคมเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่มีอยู่ในสังคม พุทธศาสนายอมรับว่าการจัดช่วงชั้นนั้นเป็นกระบวนการที่จะต้องเกิดมี ทั้งนี้ โดยอาศัยปัจจัยคือความสามารถและการประพฤติปฏิบัติของบุคคลเป็นเครื่องวัดที่สำคัญ การจัดช่วงชั้นโดยอาศัยชาติกำเนิดอาชีพ และผิวพรรณ ไม่ได้เป็นสิ่งที่พุทธศาสนายอมรับ

นอกจากนี้การจัดช่วงชั้นในพุทธศาสนาได้ยึดเอาหลักคือ ภูมิธรรมของบุคคลเป็นเกณฑ์

ในสังคมสมัยใหม่นั้น ก็มีการจัดช่วงชั้นเช่นกัน คือการจัดตามลำดับสมณศักดิ์ตามลำดับการศึกษาและการจัดตามลำดับการปกครองและการบริหาร ถึงแม้สมณศักดิ์จะไม่มีปรากฏในสมัยพุทธกาล แต่ก็อาจจะเป็นอิทธิพลของอาณาจักรในสมัยก่อน จึงทำให้มีระบบชั้นชั้นในสังคมสมัยไทย

การอ้างอิง

๑. Bernard Berelson and Cary A Steiner. *Human Behaviour*. New York : Harcprt Brace, World, 1967, P. 453.
๒. Alan Bullock, Oliver Stallybrass (eds). *Fontana Dictionary of Modern Thought*. London : Fontana, 1977, P. 583.
๓. จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. *ประวัติแนวความคิดทางสังคม*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔, หน้า ๓๙-๔๒.
๔. จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. *สังคมวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐, หน้า ๖๗.
๕. Henry Pratt Fairchild (ed). *Dictionary of Sociology*. New Jersey : Littlefield, Adams Co., 1977, P. 274.
๖. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ เล่ม ๑๕* ข้อ ๑๓๑ หน้า ๑๕๒-๑๕๔.
๗. *พระไตรปิฎก* เล่ม ๒๓ หน้า ๑๐๙ ข้อ ๖๓ ได้กล่าวถึงภรรยา ๗ ประเภทคือ ๑. ภรรยาเสมอด้วยเพศผมาต, ๒. ภรรยาเสมอด้วยใจ, ๓. ภรรยาเสมอด้วยนาย, ๔. ภรรยาเสมอด้วยแม่, ๕. ภรรยาเสมอด้วยพี่สาวน้องสาว, ๖. ภรรยาเสมอด้วยเพื่อน, ๗. ภรรยาเสมอด้วยทาสี
๘. *พระไตรปิฎก* เล่ม ๑๔ หน้า ๓๕๐ ข้อ ๒๙๕.
๙. A.K. Warder. *India Buddhism*. Delhi : Motilal Banarsidas, 1970, P. 54.
๑๐. *พระไตรปิฎก* เล่ม ๑๑ ข้อ ๑๙๔-๒๐๔ หน้า ๒๐๗-๒๑๖.
๑๑. M.N. Srinivas. *Caste in India and Other Essays*. Bombay : Asia Publishing, 1962, P. 3.
๑๒. *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน* กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔ หน้า ๑๓๑.
๑๓. R.C. Majumdar, et.al. *Advanced History of India*. Madras : Macmillan Company of India, 3rd edition, reprinted, 1976, P. 31.
๑๔. G.S. Ghurye. *Caste and Race in India*. Bombay : Popular Prakashan, 1969.
๑๕. J.K. Hutton, *Caste in India*. Bombay : Oxford University Press, 4th edition, 1963.
๑๖. *พระไตรปิฎก* เล่ม ๒๓ ข้อ ๑๙ หน้า ๒๒๗.
๑๗. *พระไตรปิฎก* เล่ม ๑๓ ข้อ ๔๕๗ หน้า ๕๕๙.
๑๘. *พระไตรปิฎก* เล่ม ๒๕ ข้อ ๖๒๖ หน้า ๕๘๓.
๑๙. *พระไตรปิฎก* เล่ม ๑๓ ข้อ ๔๖๐ หน้า ๕๖๒.

๒๐. พระไตรปิฎก เล่ม ๑๓ ข้อ ๔๓๗ หน้า ๕๓๑.

๒๑. พระไตรปิฎก เล่ม ๑๓ ข้อ ๔๓๘ หน้า ๕๓๑.

๒๒. พระไตรปิฎก เล่ม ๒๕ ข้อ ๖๕๖ หน้า ๕๘๘.

๒๓. พระไตรปิฎก เล่ม ๑๑ ข้อ ๑๑๖ หน้า ๙๐.

๒๔. จำนวนคํ อติวิเศษและคณะ. อ้างแล้ว. ๒๕๔๐, หน้า ๖๙.

๒๕. Henry Pratt Fairchild, (ed). *Dictionary of Sociology*, New Jersey : A Littlefields, Adams, 1977, P. 120.

๒๖. พระไตรปิฎก เล่ม ๒๘ ข้อ ๒๔๐ หน้า ๘๖.

๒๗. ดูรายละเอียดในเชิงอรรถที่ ๑๐.

๒๘. Ely Chinoy, *Society : An Introduction to Sociology*. Second edition. New York : Random House, 1967, PP.

170-171.

๒๙. พระไตรปิฎก เล่ม ๒๒ ข้อ ๑๗๑ หน้า ๒๓๓.

๓๐. พระไตรปิฎก เล่ม ๒๒ ข้อ ๔๗ หน้า ๕๘.

๓๑. พระไตรปิฎก เล่ม ๒๕ ข้อ ๔๑๓ หน้า ๕๙๒๒.

๓๒. Max Weber อ้างถึงใน จำนวนคํ อติวิเศษและคณะ. *ประวัติแนวความคิดทางสังคม*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔, หน้า ๖๓-๖๔.

๓๓. พระไตรปิฎก เล่ม ๑๕ ข้อ ๒๑๒ หน้า ๓๓๐.

๓๔. จำนวนคํ อติวิเศษและคณะ. *สังคมวิทยา : พระนคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, ๒๕๔๐, หน้า ๙๕-๙๖.

๓๕. พระธรรมปิฎก. *พุทธธรรม*. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓. พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙, หน้า ๗๗๙.

๓๖. พระธรรมปิฎก. *เพ็งอ้ง*. หน้า ๗๘๒.

๓๗. พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ ข้อ ๓๒๖ หน้า ๒๖๔.

๓๘. พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๕ ข้อ ๔๕ หน้า ๑๔๔.

๓๙. พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๓ ข้อ ๔ หน้า ๕.

๔๐. พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๐ ข้อ ๓๓ หน้า ๑๕๐

๔๑. พระไตรปิฎก เล่มที่ ๗ ข้อ ๓๒๓-๓๒๔ หน้า ๕๑๖.

๔๒. ครุธรรมมี ๘ ประการ คือ

(๑) ภิกษุณีอุปสมบทมาแล้ว ๑๐๐ ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับทำอัญชลีกรรม สามิจักรกรรมแก่ภิกษุผู้บวชในวันนั้น

(๒) ภิกษุณีต้องไม่อยู่ในอารามที่ไม่มีภิกษุ

(๓) ภิกษุณีต้องปฏิบัติหลัก ๒ ประการจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน คือ (๑) ตามวันอุโบสถ (๒) เข้าไปฟังคำสั่งสอน

(๔) ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้วต้องพิจารณาในสงฆ์สองฝ่ายคือภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์

(๕) ภิกษุณีต้องครุอาบัติแล้วต้องประพฤติกุมนานต์ในสงฆ์สองฝ่าย

(๖) ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์สองฝ่ายเพื่อนางสิกขมานา ผู้ซึ่งได้ปฏิบัติธรรม ๖ ประการ คือ (๑) เว้นฆ่าสัตว์

(๒) เว้นลักทรัพย์ (๓) เว้นการประพฤตินิมนต์ประเสริฐ (๔) เว้นพูดเท็จ (๕) เว้นดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประสาธน์ และ

(๖) เว้นบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

(๗) ภิกษุณีที่ไม่พึงตำหรือบริภาษภิกษุโดยเหตุใดๆ

(๘) ปิดโอกาสที่จะสอนภิกษุแต่เปิดโอกาสให้ภิกษุเป็นฝ่ายสอน

๔๓. พระธรรมปิฎก. อ่างแล้ว. หน้า ๕๙๐.
๔๔. พระธรรมปิฎก. เพ็งอ้ง. หน้า ๕๙๐.
๔๕. พระไตรปิฎกฯ เล่ม ๑๑ ข้อ ๑๑๙ หน้า ๘๐.
๔๖. พระธรรมปิฎก. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒, หน้า ๙๕-๙๖.
๔๗. สถิติกรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๙.
๔๘. สัมฤทธิ์ มีวงศ์อุโฆษ (บรรณาธิการ). สยาม ออลมาแนค พ.ศ. ๒๕๓๕, ๒๕๓๖, ๒๕๓๗. กรุงเทพฯ : บริษัทสยามบรรณจำกัด, ๒๕๓๗ หน้า ๑๐๑๑-๑๐๒๒.
๔๙. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. พระนคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕, หน้า ๗๗๑-๗๗๒.
๕๐. กรมการศาสนา. ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕, หน้า ๑๗๐.
๕๑. แสง อุคมศรี. สมณศักดิ์'๓๐. กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรวงศ์ จำกัด, ๒๕๓๐, หน้า ๔.
๕๒. จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. ทศนุภาพประการเกี่ยวกับสังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐, หน้า ๒๒๐.